

TRADICIJSKA CRKVENO PUČKA KULTURA U KAŠTELIMA

Kasalo, Antea

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:828978>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

TRADICIJSKA CRKVENO-PUČKA KULTURA U KAŠTELIMA

ANTEA KASALO

SPLIT, 2020.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

TRADICIJSKA CRKVENO-PUČKA KULTURA U KAŠTELIMA

Studentica:
Antea Kasalo

Mentor:
dr. sc. Marko Dragić, prof.

Split, 2020. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Advent	4
2.1. Sveta Barbara	5
2.2. Sveti Nikola.....	6
2.3. Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije	7
2.4. Sveta Lucija.....	8
2.5. Badnjak.....	10
3. Božić	12
4. Silvestrovo	15
5. Nova godina	15
6. Sveta tri kralja	17
7. Koledanje	20
8. Karneval	23
9. Korizma i Uskrs	25
10. Sveti Juraj.....	30
11. Sveti Marko Evanđelist	32
12. Duhovi.....	34
13. Tijelovo	35
14. Sveti Antun Padovanski	36
15. Sveti Ivan Krstitelj	38
16. Gospa Stomorije.....	41
17. Gospa od Ružarija	43
18. Svi sveti i Dušni dan	45
19. Zaključak.....	47
Literatura	49
Sažetak	52
Traditional Ecclesiastical and Folk Culture of Kaštela.....	53

1. Uvod

Zavičajna povijest i povijest svakodnevice raznih hrvatskih krajeva prenošena je iz jedne generacije u drugu zbog čega je nedostatan obrađivana. Hrvatska je zemlja obogaćena mnogim pričama, legendama, mitovima, vjerovanjima i običajima ljudi. Lijepa je istina da se svaki dan nešto pronalazi i na taj način nauči, a s druge strane, mnogo se toga još skriva u utrobi majke zemlje.

Hrvatskoj usmenoj književnosti pripadaju: bajke, pripovijetke, predaje, legende te drugi prozni i dramski oblici koji su prožeti povijesnim vezama. U njoj se dodiruju i isprepliću različite tradicije – mediteranske, srednjoeuropske, panonske, balkanske – te otuda izvire distinktivna svojstva i posebnost, a specifično hrvatskom čini ju jezik (s trima narječjima: čakavskim, kajkavskim i štokavskim) na kojemu su je pripovjedači ili pjevači slušali, čitali, zapamtili i potom dalje prenosili.¹

Kaštela, primorski kraj uz Kaštelanski zaljev, urbanizirano su područje s bogatom poljoprivrednom okolicom (vinovom lozom, voćem, povrćem, cvijećem), razvijenom industrijom (cementom, kemijskom industrijom) i turizmom. Sedam primorskih naselja dobila su ime po utvrđenim dvorcima (*castelli*) oko kojih su sagrađena i sela, a zajedno čine grad Kaštela. Od zapada prema istoku nižu se Kaštel Štafilić, Kaštel Novi i Kaštel Stari (Donja Kaštela) te Kaštel Lukšić, Kaštel Kambelovac, Kaštel Gomilica i Kaštel Sućurac (Gornja Kaštela). Na području današnjih Kaštela u starije željezno doba – od IX. do V. st. pr. Kr. – nastala su prva ilirska naselja (gradine) na području lokaliteta Biranj, Luko i Ostrožine, a iz starokršćanskoga i starohrvatskoga razdoblja potječe veći broj građevina; ostatci crkvice i građevina starohrvatskih vladara pronađeni su na lokalitetima Bijaći, Putalj, Kozice, Lažane, Ostrog i Sv. Petar od Klobučca.² Kada je uvedena nova upravna podjela 1822., na području Kaštela osnovane su male općine (tzv. sindikati): Lukšić i Kambelovac (s Kaštel Sućurcem i Kaštel Gomilicom) koji su pripadali splitskomu kotaru i sindikat Novi (s Kaštel Štafilićem i Kaštel Starim). Godine 1847. spojili su se sindikati Lukšić i Kambelovac.³

Slušajući razne priče, čitajući mnoge zapise u knjigama koji su nastali bilježenjem i analizom priča predaka koji su boravili na području Kaštela, predstavljena je velika i bogata tradicijska povijest grada za koju mnogi ne znaju. U današnje vrijeme sve je više izražena težnja za materijalnim vrijednostima, dok se duhovna strana čovjeka zapostavlja. Budući da održavanje tradicijske crkveno-pučke kulture zahtijeva druženje i zajednički rad, sve veći problem predstavlja

¹<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63417>, pristupljeno 17. kolovoza 2018.

²Isto.

³Isto.

ljudska otuđenost. Stoga je cilj rada predstaviti običaje i vjerovanja kaštelanskoga naroda koji se vezuju za katoličke blagdane kako bi se prenijela ideja o tome da duhovne vrednote ostvarene na razini zajedništva dovode do istinskoga zadovoljstva. Pri tome ističe se crkveno-pučka baština grada Kaštela, društvene zabave, karnevali, druženja u prirodi, značajne povijesne priče i mnogi drugi događaji koji uvjetuju bolje razumijevanje i poznavanje kaštelanske povijesti, običaja i načina života ljudi. Važno je uvidjeti da razumijevanje prošlosti uvelike utječe na prihvaćanje sadašnjosti i poboljšanje budućnosti u načinu razmišljanja, donošenju odluka, međuljudskim odnosima utemeljenim na poštivanju različitosti i prihvaćanju.

Za sva Kaštela karakteristična je crta duhovitosti. Jedna od značajnijih činjenica jest da se priče ne prodaju lako. Drugim riječima, to su ljudi koji ne padaju na lijepe riječi, već brzo čitaju druge. Nije im nedostajalo zabave i humora. Isto tako pouka je uvijek prisutna u životu, običajima i pričama. Cilj je ovoga rada uočiti kako svako mjesto, ma koliko maleno, posjeduje svoje običaje i kulturu i da je blago njegove tradicije veoma značajno. Kao malo mjesto pored Splita, Kaštela zapravo imaju vrlo bogatu povijest i tradiciju koja je vrijedna otkrivanja. Hrvatski pjesnik i franjevac Andrija Kačić-Miošić u svojoj pjesmarici *Razgovor ugodni naroda Slovinskoga* 1756. godine zapisao je sljedeće stihove o doživljaju Kaštela:

*Lipo ti je, pobro, pogledati
Od Solina do grada Trogira
Ter Kaštela ravna razgledati
Koji no su prilika Misira.
(...)⁴*

Svako mjesto ima svoje običaje koji se usko vežu za različita crkvena događanja i blagdane. Crkva je imala veliki značaj u životima predaka, a može se reći da je imala mnogo jači utjecaj nego što ga ima danas. Crkveno-pučka kultura njeguje se i održava na razini zajedništva. Iako su se u 17. stoljeću vodili veliki ratovi između Venecije i Turskoga Carstva, Dalmacija se ipak razvijala u materijalnome i duhovnome smislu pod vlašću Mletačke Republike. Čudotvorni događaji u prošlosti prouzročili su nastanak mnogih svetišta i sakralnih objekata diljem svijeta kao i u području Kaštela koje predstavlja izuzetan primjer u gradnji brojnih sakralnih građevina ukrašenih bogatim detaljima. Kaštela obiluju svetištima i mjesnim zaštitnicima, a istovremeno su rasla i hodočašća. Svetišta su bila svojstvena puku koji je pronalazio utočište u težnji da se izbjegnu neprijatelji i nasilje. Posljedično tomu, brojni se običaji vezuju za blagdane koji su opstali i do današnjega vremena. Zanimljivo je da se u kaštelanskome području nalaze brojni sakralni objekti posvećeni

⁴Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 154.

Majci Božjoj i nebrojeni naraštaji hodočastili su u prošlosti kako bi se poklonili Blaženoj Djevici Mariji. Također, mnogi hodočasnici nastavljaju tradiciju svojih predaka te svetišta bivaju puna za vrijeme blagdana i mjesnih zaštitnika.

Veliku ulogu u donjokaštelanskome društvu prve polovice dvadesetoga stoljeća imala je Katolička Crkva, a crkve u naseljima bile su jedno od glavnih žarišta društvenoga života.⁵ Crkva je bila uistinu mnogo prisutna i značajna u životu mještana od rođenja pa do smrti. Uostalom, i sam smještaj crkvice okruženih poljima koja su kaštelanski težaci svakodnevno obrađivali, upućuje na njihovu stalnu povezanost.⁶ U prvoj polovici dvadesetoga stoljeća donjokaštelanske župe nastavljaju pobožnost svetcima kojima su crkvice posvećene, a među njima posebno se može istaknuti pobožnost prema Gospi Stomoriji kojoj će se stanovništvo obraćati u teškim životnim trenutcima zavjetnim darovima i molitvama kao svojoj zagovornici i tješiteljici.⁷

2. Advent

U pučkoj baštini u trogirskome i kaštelanskome kraju prvim čelom Božića smatra se blagdan Svih svetih, na Korčuli to je blagdan sv. Martina,⁸ a u Bosni i Hercegovini dani nakon blagdana Svete Katarine Aleksandrijske smatraju se početkom adventa.⁹ U tradicijskoj crkvenoj kulturi blagdan Svetoga Andrije koji se slavi 30. studenoga u Kaštelima određuje se kao početak adventa.¹⁰

Advent je razdoblje koje obilježavaju post, pobožnost, molitve, mise (osobito zornice) te opća duhovna i tjelesna priprava za doček najradosnijega kršćanskog blagdana, Božića.¹¹ U tome razdoblju do izražaja dolazi narodno vjerovanje da zelenilo tjera demonske sile čemu svjedoče sljedeći tradicionalni običaji: sijanje pšenice u tanjur ili drugu posudu na blagdan sv. Barbare ili sv. Lucije, zeleni bor i razne zelene grančice koje su se na Badnjak stavljale iznad ulaznih kućnih vrata i kojima su se kitili domovi i staje.¹² Narod je tražio utočište u vjeri uzdajući se da će tako dobiti

⁵ Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *Donjokaštelanska svakodnevnica*. Difo, Zagreb, 2002., str. 72.

⁶ Isto, str. 48.

⁷ Isto, str. 50.

⁸ Usp. Žanetić, Katarina; Dragić, Marko, *Sveti Martin u korčulanskoj tradicijskoj kulturi*. Bosna franciscana 46, Sarajevo 2017. 395.- 414.

⁹ Vidi: Dragić, Marko, *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*. HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 7, Mostar, 2011., str. 260-287.

¹⁰ Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 9.

¹¹ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 414.

¹² Dragić, Marko, *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*. Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 190.

tjelesnu i duhovnu milost u idućoj godini. Četiri su nedjelje koje prethode Božiću, a simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista.¹³

U adventu hrvatski katolici posebno štiju sljedeće blagdane: sv. Barbaru, sv. Nikolu, Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije, sv. Luciju i sv. Tomu, a za adventske blagdane vezuju se različita narodna vjerovanja među kojima su najčešća o proricanju budućega ženika ili nevjeste.¹⁴ Po običajima koji nose božićne simbole, glavni dani za početak božićevanja vezani su za ove blagdane.¹⁵ U kaštelanskome kraju naročito su se istaknuli običaji za vrijeme sv. Barbare, Bezgrješnoga začeća Blažene Djevice Marije i sv. Lucije. Velik je značaj tih blagdana za mještane i svakoga od njih osobito su cijenili i pridavali im važnost, a posebni obredi koji se odvijaju u to vrijeme u Kaštelima i posljednjih su godina sačuvani.

2.1. Sveta Barbara

Barbara rođena je koncem osamdesetih godina 3. stoljeća u Nikomediji.¹⁶ Otac joj je bio bogati poganin koji je za nju sagradio i bogato opremio kulu, gdje su čuvari motrili da joj se tko ne približi. „Kada je Barbara saznala za kršćanstvo, pozvala je vjerskoga učitelja prurušenoga u liječnika. Zavoljela je i prihvatila kršćanstvo. Za vrijeme odsutnosti svoga oca Barbara je radnicima zapovjedila da na kuli probiju i treći prozor. Kad se otac vratio ona mu je pripovijedala da duša prima svjetlo kroz tri prozora: Oca, Sina i Duha Svetoga. Zbog njezina kršćanstva otac se razjario i dao je vlastima koje je pak staviše na muke. Na njegov zahtjev vlasti su mu predale kćerku i on joj je odrubio glavu. Vraćajući se kući pogodila ga je munja. Zbog toga je sv. Barbara zaštitnica vojnika, topništva, ljevača topova i vatrogasaca, a zaziva se u pogibelji od nesretnoga slučaja i iznenadne smrti.“¹⁷

Slijedom legende o gromu koji je usmrtio njezina oca, sv. Barbara je među zaštitnicima od oluje i požara i zaštitnica vatrogasaca stoga se u ikonografiji svetica prikazuje sa zvonima koja

¹³Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 414.

¹⁴Isto.

¹⁵Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 142.

¹⁶Kao mjesta rođenja navode se i Heliopolis u Egiptu ili Nikozija u Maloj Aziji, piše Dragić u prethodno navedenom radu.

¹⁷Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 417-418.

oglašavaju opasnost.¹⁸

U kršćanskoj tradiciji Hrvata usmenim putem prenose se pučke lirske pjesme i molitve sv. Barbari, pa se tako u kaštelanskoj tradiciji nekada davno pšenica sijala upravo na blagdan Sv. Barbare, za razliku od danas, kada se najčešće sije na blagdan Sv. Lucije. Starije generacije i danas pričaju o tome običaju mještana. Dan Sv. Barbare slavi se 4. prosinca, a predstavlja početak ciklusa Božićnih običaja, sijanje boba, blagovanje *slanega graja, boba i leće*, odnosno mješavine različitih grahorica i žitarica.¹⁹ Taj dan u narodu poznat je po sijanju pšenice, gatanju i proricanju. Narod u Kaštelima veže određene divinacije²⁰ za svetu Barbaru. Po narodnome vjerovanju blagdan Sv. Barbare naznaka je onoga što slijedi, stoga su mještani kazivali sljedeća razmišljanja vezana za taj dan:

*Na Svetu Barbaru,
najbolji su bobi posijani.
Kako vrime na Barbaru,
tako četrdeset dana.
Ako na Barbaru zagrmi barem jedan put,
bit će grmljavine češće.*²¹

2.2. Sveti Nikola

Sveti Nikola biskup najvjerojatnije je rođen 268. godine Likiji u Maloj Aziji.²² Roditelji su mu bili kršćani, a stric mu je bio nadbiskup u Miri te je i zaredio Nikolu. Kad su mu roditelji umrli Nikola je razdijelio svoj imetak sirotinji. Nakon smrti nasljednika njegova strica izabran je za biskupa u Miri. O njegovu je životu sačuvano nekoliko predaja i legendi, a jedna od njih govori da je Nikola, „čuvši za nekoga plemića u gradu koji je ostao bez novaca, pribavio miraz za njegove tri kćeri tako što je tri noći uzastopce kroz plemićev prozor ubacivao po vrećicu sa zlatnicima. Otkriven je nakon treće vrećice, ali je zamolio plemića da to nikome ne kaže. Otuda je tradicija potajnoga stavljanja darova dobroj, a šiba lošoj djeci u prozore, čizme i sl. Prema legendi sveti je

¹⁸Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 149.

¹⁹U Muzeju grada Kaštela izvješen je kalendar kaštelanskih Božićnih običaja među kojima su i oni vezani za sv. Barbaru.

²⁰Divinacija je riječ nastala prema latinskoj riječi *divinatio, onis*, f. = proricanje, slutnja, pogađanje; gatanje, vraćanje, predviđanje, vidovitost, a dio je najstarijih arhetipskih običaja još od drevnih civilizacija i u središtu je kulturne baštine (Dragić, Marko, *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*. Crkva u svijetu 54 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2019., str. 79.).

²¹Muzej grada Kaštela (<http://www.muzej-grada-kastela.hr/priceobicajiadvent.html>, pristupljeno 27. kolovoza 2018.)

²²Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*. *Ethnologica Dalmatica*, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 7.

Nikola krenuo u Svetu zemlju, ali je nastala strašna oluja te brod zamalo nije potonuo. Sveti Nikola zaprijetio je valovima i oni su se smirili. Tako je sveti Nikola postao zaštitnikom mornara i putnika. Legenda o svetome Nikoli pripovijeda kako je taj svetac došao u gostionicu i otkrio da gostioničar krade djecu, ubija ih i njihovo meso služi gostima. Otkrivši troje djece sakrivene u posudi za rasol, učinio je nad njima znak križa i djeca su se vratila u život. Tako je postao zaštitnikom male djece.²³

U primorskim krajevima osobito se štovao sveti Nikola kojega je narod smatrao zaštitnikom pomoraca. Blagdan Svetoga Nikole (zaštitnika putnika, pomoraca, ljekarnika, mlinara) slavi se 6. prosinca koji se u Kaštel Starome posebno štuje te Kaštelani kažu da je tada i "Mornarski dan", stoga se u kućama mornara časte rodbina i prijatelji.²⁴ Koliko je sveti Nikola značajan u Kaštel Starome, svjedoči crkvice sagrađena 1860. godine njemu u čast.

U narodu se taj svetac zove sveti Mikola, sveti Mikula ili sveti Miko, a u Splitu se vjerovalo da sveti Mikola bogatima donosi darove.²⁵

Običaj koji se održao do današnjih dana darivanje je djece. Večer prije blagdana djeca pripremaju čizmice očekujući dar svetoga Nikole, ali postoji vjerovanje da svetoga Nikolu prati Krampus ili vrag koji dariva zločestu djecu šibama.

Blagdan Svetoga Nikole u Kaštelima u stara se vremena slavio isključivo u crkvama, a običaj da se slavi po školama i dječjim vrtićima pojavio se tek u novije doba iz sjevernih krajeva Hrvatske.²⁶

2.3. Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije

*Na čast Presvetoj Djevici Bezgrešno Začetoj i Predteči Gospoda Krista Bratovština ove župe, koja je pod Njegovim Imenom, ovaj hram sa pridodanom gradnjom o svojem trošku podiže Godine Gospodnje 1765.*²⁷

Crkva Bezgrješnoga začća Blažene Djevice Marije nalazi se u Kaštel Štafiliću. Kaštelanski je narod crkvu posvetio Blaženoj Djevici Mariji u kojoj je od davnih vremena nalazio sigurnost i utjehu. O marijanskoj pobožnosti Štafilićana govore mnogobrojni i skupocjeni zavjetni darovi koje su generacijama ostavljali svojoj Gospi, a u crkvi se čuva ikona Bogorodice s Djetetom koju je

²³ Isto, str. 12.

²⁴ Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 10.

²⁵ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 420-421.

²⁶ Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 10.

²⁷ Natpis nad južnim vratima crkve.

prema predaji donio u Kaštel Štafilić Ivan Štafileo iz Poljske (dar poljskoga kralja Sigismunda).²⁸ Stoga su mještani Gospinu ikonu osobito štovali i smatrali čudotvornom. Od davnih je vremena ljubljena Gospina slika koja se i danas čuva u crkvi. Budući da je narod bio sklon traženju rješenja mnogih problema i nedaća u crkvi, često su se održavale svečane procesije u vrijeme vremenskih nepravilika, nepovoljnih zdravstvenih uvjeta i sličnih nepogoda koje bi ih zadesile.

„Bog je Mariji, Isusovoj majci, podario milost sačuvanosti od istočnoga grijeha od početka njezina postojanja. Blažena Djevica Marija u otajstvu Božića uz maloga Isusa ima glavnu ulogu. Zato joj pučka pobožnost u doba Došašća posvećuje osobitu pažnju koja se na poseban način odražava u zornicama, ranim jutarnjim misama na čast Majci Božjoj.“²⁹

Uoči svetkovine začeća Blažene Djevice Marije (8. prosinca) u crkvama se održava svečana devetodnevna molitva – devetnica. Ovaj se blagdan posebno slavi u Kaštel Štafiliću gdje mještani u procesiji nose Gospinu sliku koja se uoči blagdana postavlja na glavni oltar i ukrašava.³⁰

U Kaštelima su se na taj blagdan skupljale masline u krtole i nosile na poklon Gospi u crkvu.³¹

Ponizno se molilo za Gospinu pomoć da blagoslovi zemlju i narod te se slavila njezina uzvišenost. Posljedično tomu, u kaštelanskome se kraju razdoblje oko svetkovine Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije smatra pogodnim za obrezivanje vinograda pa je narod govorio: „Osam dana prije i osam dana poza Gospe od Začeća, najbolje je rizat' vinograd.“³² Mještani su vjerovali da je Djevica Marija čudotvorna i ona je bila njihovo utočište pred neprijateljima i zlom sudbinom.

2.4. Sveta Lucija

Sveta Lucija rođena je u Sirakuzi na Siciliji u 3. st. u bogatoj obitelji. Otac joj je rano umro a majka joj je „bолоvala od neizlječive bolesti pa ju je Lucija nagovorila da pođe na grob sv. Agate u Kataniju. Ondje se Luciji ukazala sv. Agata rekavši joj da će joj majka ozdraviti, a da će ona podnijeti teške muke. Lucija je sve imanje razdijelila siromasima. To je rasrdilo mladića za kojega

²⁸ Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *Donjokaštelanska svakodnevica*. Difo, Zagreb, 2002., str. 52.

²⁹ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 421-422.

³⁰ Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 10.

³¹ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 422.

³² Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 10.

je bila zaručena te on prijavi vlastima da je prigrlila kršćanstvo. Bila je ustrajna u vjeri te je vojnicima naređeno da je odvedu. Premda je bila svezana užetima i upregnuta u jaram volova nisu je mogli pomaknuti s mjesta. Tada je upravitelj naredio da je spale, ali je vatra nije ni dotaknula. Na koncu je jedan od vojnika izbo bodežom u vrat i ona je umrla.³³ Postoje predaje koje se vežu za lik svete Lucije i u središtu su tih predaja njezine izvađene oči kao svjedočanstvo njezina predanja Bogu. Budući da se sveta Lucija slavi u zimskome razdoblju, ona simbolično donosi svjetlost kojom hrani zemlju iz koje ponovno niču plodovi. Sukladno tomu, u crkvenoj tradiciji sveta Lucija prikazuje se s dvama očima na pladnju.

Raširen je običaj u Hrvata da djevojke ali i mladići „na blagdan Svete Lucije ispisuju imena svojih simpatija na dvanaest (negdje jedanaest, a negdje trinaest) papirića. Često bi jedan papirić ostajao prazan. Do Božića bi svaki dan, uglavnom nakon zornice gubili ili u vatru bacali po jedan papirić, a poslije Polnoćke otvorili bi zadnji papirić i vjerovali da će se udati odnosno oženiti s osobom čije je ime na papiriću. Ako bi djevojci ili mladiću ostao prazan papirić vjerovalo se da se u nastupajućoj godini ta djevojka neće udati odnosno taj mladić neće oženiti.“³⁴

Svetu Luciju posebno su slavili vjernici iz Kaštel Štafilića tako što su joj ostavljali zavjetne darove u obliku srebrnih pločica s prikazom očiju, a ljudi donose zavjetne darove kako bi ozdravili od bolesti očiju.³⁵ Na blagdan Svete Lucije narod sije božićnu pšenicu, a prema narodnim vjerovanjima zasađena pšenica pokazat će hoće li iduća godina u usjevima biti plodna.

Zanimljiva je činjenica da se u Kaštelima sveta Lucija slavila kao drugi Božić. Točno u ponoć narod bi palio maškule³⁶ iz kojih bi odjeknuo pucanj nakon čega bi zvonila crkvena zvona. Običaj darivanja djece na blagdan svete Lucije zadržao se sve do danas – djeca bi uoči blagdana ostavljala *bičvice* iznad uzglavlja očekujući darove (*suve* smokve, *orije*, mendule, kolač), a osim *bičvica* djeca su stavljala i nešto slame i vode za tovarčića na kojemu je dolazila sveta Lucija u nadi da se iskupe za nedaće kako bi dobila darove umjesto šibe, kapule ili luga.³⁷

U novije vrijeme oblikovao se običaj u kojemu na blagdan Svete Lucije ispred dvorca Vitturija u Kaštel Lukšiću određena žena, maskirana u lik svete Lucije, stoji na magarcu i dariva djecu.³⁸

³³Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 425-426.

³⁴Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*. Ethnologica Dalmatica, Vol. 21, No. 1, Split, 2014., str. 104.

³⁵Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 11.

³⁶Naprave od lijevanog željeza napunjene barutom i glinom.

³⁷Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 11.

³⁸Kazivačica – Matea Sabljčić (rođ. 1996.) koja je prisustvovala navedenom događaju.

Od Svete Lucije pa do Božića skupljala su se i drva na kojima je trebalo ispeći pršurate.³⁹

Razdoblje od svete Lucije do Božića – tzv. brojanice ili Lucijanski dani – narod je iskorištavao za proricanje vremena pa se nerijetko znalo čuti:

Ako je na dan svete Luce lipo vrime, sičanj je lip.

*Drugi dan po sv. Luci, kakvo je vrime, takva će bit' vejača. Treći dan, kakvo je vrime, takav će bit' ožujak. Četvrti dan, kakvo je vrime, takav će bit' travanj. Peti dan, kakvo je vrime, takav će bit' svibanj.*⁴⁰

2.5. Badnjak

Od pamtivijeka za vrijeme Badnjaka uvriježeni su običaji u kojima ljudi teže za duhovnim blagostanjem i optimističnim budućim razdobljem. Narod žudi za mirom, srećom, zabavom i duhovnim bogatstvom. Upravo su se tako razvili i brojni običaji u skromnome i živahnome gradu Kaštelima gdje veselja i radosti u malim stvarima i iskrenim međuljudskim odnosima nije nedostajalo, što Ivan Carev opisuje riječima:

*Kako su stari pričali, svake bi godine osvanula jarpa ognja na Božić u jutro na srid sela. Mladost bi donášala badnjake iz polja i šume, pa i iz dvorišta, na Badnju večer. Tu bi se na Božić posli podne donilo vina, svaki domaćin po jedan vrč od 3 do 5 litara. Uokolo po sagnjima i klupama posidali bi starci, glavara sela, uprave bratovština i župnik. Tu na srid sela bi se grijalo, pušilo, pilo i nazdravljalo. Mladež bi pivala Božićne pisme. Uokolo bi se nakupile žene i divojke. Veselju nikad kraja. Dok za svakom nazdravicom, pucali bi maškali (mužari). (...)*⁴¹

Sljedeći izvori navode nezaobilazne karakteristike narodnih običaja za vrijeme Badnjaka na području grada Kaštela koji u svakom pogledu obiluju obiteljskim značajkama – zajedništvom i toplinom.

Badnjak je folklorom najbogatiji dan u godini, a po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na Badnje jutro i dan i Badnju noć. „Badnje jutro i dan karakteriziraju: djeca – jutarnji čestitari (kvočke, položaj, badnjičari); obredi, običaji i divinacije vezane uz drvo badnjak; post i priprava hrane za Božić; pravljenje božićne svijeće; gobinjanje (kićenje) zelenilom, najčešće bršljanovim, maslinovim i lovorovim grančicama: domova, štala,

³⁹Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 428.

⁴⁰Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 11., 13.

⁴¹Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 91.

dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka, groblja; koledanje i veseljanje; blagoslov ovaca; glorijani; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; divinacije.⁴² Prema katoličkome kalendaru Badnjak se slavi 24. prosinca. Riječ je o blagdanu uoči Kristova rođenja, stoga su vjernici taj dan posebno obilježavali strogim postom i nemrsom, a domaćice su pripremale raznovrsna jela i uređivale kuću za svečani dan Kristova rođenja. Na Badnjak bi se u kućama kitilo božićno drveće. Iako kićenje drvca ima pogansko podrijetlo, kasnije ga je Crkva prihvatila te je ono prema kršćanskoj simbolici povezano s Kristovim rođenjem, novim životnim razdobljem i nadom u spasenje čovječanstva, a početci kićenja božićnoga drvca u kaštelanskim kućama javljaju se početkom 20. stoljeća.⁴³

U hrvatskoj kršćanskoj tradicijskoj kulturi obvezno je škropljenje blagoslovljenom vodom jer je blagoslovljena voda prvi sakramental kojemu se davala najveća zaštitna uloga protiv demonskih sila.⁴⁴ Za kaštelansko područje bilo je karakteristično da na Badnju večer domaćin naloži badnjak na ognjištu i poškropi ga blagoslovljenom vodom kao i sve prostorije u kući.⁴⁵ Potom je slijedila molitva s naglaskom na pokoj umrlih duša i urod, palila se voštana svijeća utaknuta u čašu s pšenicom ili svijećnjak, molio se Očenaš i Zdravo Marijo nakon čega je obitelj večerala, a o važnosti paljenja svijeće koja simbolizira svjetlo i toplinu svjedoči sljedeća uzrečica: „Teško kući di na Badnju večer svića ne gori.“⁴⁶ Iako to danas ne čine svi, ipak je sačuvana tradicija da se na Badnjak kiti božićno drveće što posebno donosi radost i veselje djeci jer znaju da se približava Božić. Raduju se velikoj gozbi za božićni ručak i otvaranju svojih poklona koji ih čekaju ispod okićenoga bora. U kaštelanskim se kućama najčešće kitio smrič (dužine 1 – 2 m) zlatnim i srebrnim ukrasima u obliku plodova voća, pravim bademima i orasima zamotanima u papir, vatom, vosokom i voštanim svjećicama.⁴⁷

U kaštelanskome kraju djeca su blagoslivljala ljude krštenom vodom i tamjanom koji se stavljao u *šumpreš* (glačalo).⁴⁸

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi od zore na Badnji dan do blagdana Sveta tri kralja iznimno je

⁴²Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399.

⁴³Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 16.

⁴⁴Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 429.

⁴⁵Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 101.

⁴⁶Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 15.

⁴⁷Isto, str. 16.

⁴⁸Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 430.

važno drvo badnjak. U Dalmaciji, Istri i na otocima to je bio najčešće panj masline ili česmine. Palila su se tri badnjaka, ponegdje jedan, rjeđe dva, a na jugu Dalmacije onoliko koliko je muških glava u kući i k tome još za ono muško čedo koje će se roditi iduće godine.⁴⁹ Središnji je dio Badnje večeri unošenje badnjaka u kuću. Badnjak se u Kaštelima pali u kominu i gori s prekidima, a gasi se poslije večere i ponovno pali za božićni ručak i večeru, Novu godinu i Sveta tri kralja.⁵⁰

U kaštelanskome kraju muškarci su išli u polje po badnjake, tri velike tapine masline ili česmine.⁵¹ Druženje i ugodno provođenje vremena bilo je neizostavno za mladost, stoga bi na Badnji dan mladići kriomice odnijeli drva s nečije zemlje i složili ih ispred župne crkve. Potom bi ih uvečer zapalili i stajali cijelu noć oko ognja kako bi se družili, razgovarali i pjevali božićne pjesme.⁵²

Ponoćkom – svečanom misom – završava Badnjak, a počinje Božić – Isusov rođendan. Važno je spomenuti da se u Kaštelima 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća nisu održavale ponoćke, već svete mise koje su trajale od 3 ujutro do svanuća. U toj noći narod je pucao iz pušaka, kubura, maškula i mužara kako bi se obranio od zlih sila.⁵³

3. Božić

Božić je u svim krajevima značajan blagdan koji se slavi 25. prosinca te se vezuje za obitelj i zajedništvo. Ovaj blagdan budi različite uspomene na tradicionalne običaje koji se obavljaju u to doba godine u zajedništvu s obitelji. U kršćanskoj je tradiciji ovo vrijeme pripreme za dolazak Isusa Spasitelja, ali ujedno i priprema za početak nove godine za koju se nadaju da će biti bolja od prošle. O običajima u Kaštelima za vrijeme Božića ispričane su mnoge priče, a svaku karakterizira težnja za veseljem i radošću što su mještani pronalazili jedni u drugima veseleći se zajedno Isusovu rođenju i Božjoj dobroti.

Božić – blagdan Kristova rođenja – započinje svetom misom – ponoćkom. Na božićno jutro održavaju se tri mise, a u Kaštel Starome početkom 20. stoljeća svaku od misa župnik predvodi s različitih oltara. Ivasović navodi običaj da crkva od Božića do Sveta tri kralja bude ukrašena

⁴⁹Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 70.

⁵⁰Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 15.

⁵¹Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 73.

⁵²Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 101.

⁵³Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 25.

škajetama – velikim raznobojnim hostijama ukrašenima ornamentima u obliku pčelinjih saća. Nakon svete mise mještani su ispred crkve međusobno čestitali Božić, a bili su odjeveni u svečana odijela o čemu svjedoče sljedeće uzrečice:

*Tko na Božić nova ne obuče, tome led se u kosti uvuče.
Tko na Božić nova ne obuče, zima mu se u kosti uvuče.*⁵⁴

Poslovice *Jema svega - ka na Božić!* upućuje na veliko bogatstvo i svečanost Božićnoga ručka. „Pripremila bi se božićna riža, luganige kuhane u juhi, kiseli kupus i pečena tuka. Od kolača su pripremani štrudeli s voćem, slatki kaštelanski kolači i rafijoli. Poslije podne remeta bi s košarom u ruci ophodio selo i s povikom *Remetan kruva* pozivao sve seljane, a oni su mu izlazeći iz kuća ubacivali novac u košaru.“⁵⁵ To je bilo vrijeme neizmjernoga darivanja. Svečani božićni ručak započinjao bi ranije nego inače, već oko podneva. Otac bi zapalio svijeću, izmolile bi se molitve kao na Badnjak nakon kojih bi se ukućani prekrížili izgovarajući riječi: „'Ko ji' stvorija, taj i blagoslovija, Otac i Sin i Duh Sveti, Amen!“⁵⁶ Na stolu prekrivenim bijelim stolnjakom nalazio se kruh – simbol obilja – koji se radio od bijelog pšeničnog brašna, a pekao se samo za posebne prigode. Najstariji ukućanin upalio bi svijeću ognjem iz badnjaka, a najmlađi član obitelji ugasio bi je kruhom namočenim u vino, dok bi otac izgovarao sljedeće riječi:

*Čestitan van Božić ukućani!
Čestita ti duša!* – odgovaraju mu njegovi.⁵⁷

U Hrvata je običaj da prije obiteljskoga ručka na Božić pale tri svijeće koje su stavljene u pšenicu posijanu najčešće na blagdan Svete Lucije, rjeđe na blagdan Svete Barbare ili blagdan Bezgrješnoga začeća Blažene Djevice Marije.⁵⁸ Nekoć se u kaštelanskome kraju na Božić palila jedna svijeća koja bi se stavila u čašu napunjenu pšenicom ili kukuruzom, a te žitarice simbolizirale su želju za blagoslovom.⁵⁹

Na sam Božić čestitalo bi se u kućama i na ulici govoreći „Na dobro ti došlo Porođenje Gospodinovo“, a nekada davno mladići su pod prozorima pjevali djevojkama sljedeću pjesmu:

⁵⁴ Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 27.

⁵⁵ Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 93.

⁵⁶ Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 29.

⁵⁷ Isto, str. 31.

⁵⁸ Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*. Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2016, str. 173.

⁵⁹ Isto, str. 173.

*K meni lipa moj' danice,
veseli se dušo mila,
jer naresi bilo lišce,
s kojim si me zamamila,
gledaj tvoga sokolića,
na dobro ti dan Božića.
Doša sam te ja viditi,
živa željo srca moga,
želim s tobom dušo stati,
rad' gizdavog lišca tvoga,
gledaj tvoga sokolića,
na dobro ti dan Božića.⁶⁰*

Na Božić obično se čestitalo ukućanima, rodbini, župniku, načelniku, glavaru, a čestitare kolendraše rado se primalo u kuću i častilo raznovrsnim poslasticama. U znak zaljubljenosti i s ciljem skore udaje, momcima i curama davale su se jabuke, *oriji*, *omendule*, *suve smokve* i naranče, a djeci su se davali i svileni bomboni. Dječacima su stričevi i *ujci* često darivali peciva u obliku luka s napetom strijelom čime ih se poticalo na junaštvo o čemu svjedoče sljedeći stihovi:

*Ustanite gori
mlade divojčice
i ajte mislit
LUKE I LUČICE.⁶¹*

Poslijepodne ukućani su provodili u obiteljskom ozračju uz izreku:

*Moj Božiću,
lipo mi je na te,
i dva dana poza te,
ali nikad ka' na te!⁶²*

U božićno vrijeme djeca su neizmjernu radost pronalazila u pucanju iz *kanuncina*⁶³ želeći na taj način ukloniti zle sile. Običaj se zadržao i danas pri čemu se pucaju petarde, vatrometi i sl. u vrijeme Božića i Nove godine.

Neke od uzrečica koje su ukućani znali čuti od starijih bile su sljedeće:

Dica moja, 'ko je tužan, i na Božić je tužan.

⁶⁰Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 101.

⁶¹Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 35.

⁶²Isto, str. 27.

⁶³Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 123.

*Dica moja, 'ko je dužan, i na Božić je sužanj.
O Božiću zelen brijeg, o Uskrsu led i snijeg.*⁶⁴

Na božićne dane posebna radost obuzela bi čitav narod koji je iskazivao veselje pjevajući božićne pjesme po kućama i ulicama. Nekoć su i mladi i stari čak mjesec dana prije Božića pjevali pjesme slaveći tako zajedno Kristovo rođenje, dok se svake sljedeće godine taj kršćanski običaj sve više gubio pa se danas božićne pjesme pjevaju samo nekoliko dana prije blagdana. Ipak i u današnje vrijeme svi nastoje provesti božićne dane u krugu vlastite obitelji u želji da osjete zajedništvo i toplinu.

Poslije Božića blagdani su sv. Stjepana, sv. Ivana, sv. Mladenaca i sv. Obitelji. Na Silvestrovo služi se misa zahvalnica.⁶⁵

4. Silvestrovo

Silvestrovo je posljednji dan u godini, a naziv je dobilo po papi Silvestru I. Silvestar I., rođeni Rimljanin, bio je trideset treći papa od 31. siječnja 314. godine do 31. prosinca 335. godine. Bio je papa ukupno dvadeset jednu godinu, jedanaest mjeseci i jedan dan.⁶⁶

Kult svetoga Silvestra raširen je u Hrvata, a ogleda se u crkvama koje su posvećene tomu svetcu te vjerskim običajima, obredima i ophodima na Silvestrovo.⁶⁷ „Silvestrovo karakteriziraju vjerski običaji i obredi: molitve, mise zahvalnice, škropljenje čeljadi, blaga, kuće, dvorišta i štale. Zadnji dan u godini treba zahvaliti Bogu na svim darovima protekle godine i prikazati mu molitve za nastupajuću godinu. Taj dan u crkvama se slave mise zahvalnice.“⁶⁸ U Kaštelima se također zadnji dan godine posebno zahvaljuje Bogu, stoga se uvečer ispred izloženoga Svetoga otajstva pjeva „Tebe Boga hvalimo“.⁶⁹

5. Nova godina

Običaj dočeka Nove godine u Hrvata nastao je u drugoj polovici 20. stoljeća, a s tim

⁶⁴ Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010., str. 28.

⁶⁵ Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 94.

⁶⁶ Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Vol. 50, No. 2, Split, 2015, str. 304.

⁶⁷ Isto, str. 309.

⁶⁸ Isto, str. 310.

⁶⁹ Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 89.

običajem povezana su razna vjerovanja, stoga uporaba pirotehničkih sredstava pri dočeku Nove godine ima apotropejsku funkciju.⁷⁰ Vjerovalo se da takva sredstva svojom snagom tjeraju zle sile i utjecaje demona. U hrvatskoj se tradicijskoj kulturi Nova godina još naziva Mali Božić, Mladi Božić, Mlado lito, Novo lito i Počelo nove godine.⁷¹

U kaštelanskome kraju na Novu godinu iza propovijedi svećenik čestita puku Mlado ljetu i blagoslivlja papu, biskupa i sam puk, a na Brcu u Kaštel Starome i Kaštel Novome mjesni bi puhački orkestri održavali popodneveni koncert.⁷² Svi su imali priliku uživati u zvuku tradicionalnih i sjevremenskih skladbi koje su mještani izvodili s mnogo truda i prepuštenosti zvuku raznih puhačkih instrumenata. U skladu s time može se zaključiti da su mještani njegovali glazbenu kulturu i na taj način doprinijeli su unapređenju društvenoga života u Kaštelima. Glazba je davala posebnu ljepotu životu u naselju. Tijekom poslijepodneva održavala se i večernja misa na kojoj bi svećenik blagoslovio narod presvetim Sakramentom pred kojim bi se pjevalo „Pridi Duše Presveti“.⁷³

U Istri, Primorju i Dalmaciji nekoć je postojala tradicija u kojoj su mladići obilazili razna mjesta kako bi uputili simpatijama čestitke koje su se pjevale. Tako su i u kaštelanskome području u ranija vremena mladići na Novu godinu (takozvano Mlado ljetu) pjevali djevojkama pod prozorom sljedeće stihove:

*Dobra večer Bog da,
vilo plemenita,
na dobro ti doša,
dan mladoga lita.
U ljubavi živu
dva rumena cvita,
to je dušo moja,
poštenje i dika.
Ti za namom veneš,
ja za tobom gorim,
moja dušo draga,
da s tobom govorim.
Projdoše Božići,
dojde mlado lito,
da ti pozdrav predam
moja zlatna kito.
Pozdrav je od usta,*

⁷⁰Dragić, Marko, *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*. Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 227.

⁷¹Isto, str. 220.

⁷²Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 94.

⁷³Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 84.

*a ljubav od srca,
komu nije drago,
nek' mu srce puca.
I zato veselo,
po sve danke stojim,
moja dušo draga,
kad s tobom govorim.
Želja me dovede,
a i ljubav isto,
ovde je ružica
rumenoga cvita,
ka u liti cvate,
u zimi ne vene,
po kojoj se poznaju
ljubavi srćene.
Ružica zlamenje
bilog lišca tvoga,
a ljubav je tvoja
sridu srca moga.
Ja u srcu dušo,
moja željo mila,
da ti cvitak beren,
i da ga uživam.
Još u srcu mome
ima mnogo lita,
i za to je ljubav
naša stanovita.
S ovim na divljenju,
željna željo moja,
evo dušo ovdi
virna sluga tvoja.⁷⁴*

Jedan od posebnijih običaja za vrijeme Nove godine veže se za dječje radosti. Na Novu godinu djeca bi išla u rod na čestitanje s jabukom u ruci, a svaka bi majka svome djetetu dala jednu lijepu jabuku te bi dotični, nakon što bi zaželjeli „Sritna ti Nova godina“, ili „Na dobro ti došla Nova godina“, ili „Na dobro ti došlo Počelo“, uzeli jabuku i u nju dobro zatjerali komad metalnog novca, obično *krunu* ili *pimpericu* (pola dinara), *dinar* ili *dvodinar*.⁷⁵ Kada bi se djeca vratila kući, po cijeloj jabuci bi bili nabodeni veći ili manji novčići.

U današnje vrijeme Nova godina dočekuje se uz pucanje vatrometa i ostalih pirotehničkih sredstava. Dok je dio populacije dočekuje i slavi na društvenim zabavama, drugi ipak slave u krugu obitelji.

⁷⁴Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 97.

⁷⁵Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac*. Bijaći, Društvo za očuvanje kulturne baštine, Kaštel Kambelovac, 1991., str. 256.

6. Sveta tri kralja

Sveta tri kralja (Bogojavljenje, Vodokršće) blagdan je koji predstavlja završetak božićnih blagdana. Nekoć se zvao Tri mudraca od istoka. Badnjak koji se stavlja na Badnju večer da malo gori s ostalim drvima dogorio bi na Tri kralja, a to je značilo da su božićni blagdani završili, stoga se tada iz kuće iznosi i božićno drveće.⁷⁶

Toga dana vrši se: blagoslov vode; škropljenje blagoslovljenom vodom; usmene lirske pjesme (vjerske i svjetovne); maskirani ophodi zvjezdara i koledara; blagoslov kuća i apotropijski obredi.⁷⁷

U Kaštelima se „uочи Sveta tri kralja blagoslivlje voda za blagoslov kuća (Vodokršće). Najprije bi se blagoslovalo općinsku i školsku zgradu, a onda je slijedio blagoslov privatnih kuća. Župnika i ministrante pri blagoslovu bi pratilo mnoštvo djece koja bi pred kućama pjevala božićne pjesme (glorijaši – *Glorija, glorija, U sve vrime godišća, Neću vikat za ništa, Rogači, Zeleni buvači*).“⁷⁸ Iza blagoslova domaćin novcem je darivao svećenika i djecu koja služe oltaru, dok su se u ranija vremena darivali slatki kolači, kozje pleće ili tuka.⁷⁹

Običaj blagoslova kuća održao se sve do danas. U ranija vremena uz djecu su pratnja svećeniku po kućama bili i pjevači koji su pjevali pjesmu „Slava na visoki Bogu“. Žene bi sa svojih kuća bacale *bajame, orije, suve smokve, bombone* za koje su se djeca međusobno otimala i spremala u "žepe".⁸⁰ Ovaj običaj blagoslova kuća i čašćenja djece u prošlosti potvrđuje i Acalija u svojoj knjizi *Pučki Božićni običaji u Kaštelima* (2010). Uочи Vodokršća mnoštvo djece koje bi pratilo svećenika pjevalo bi sljedeću pjesmu:

*U se vrime godišća – mir se svitu navišća.
Porojenje Ditića – svete Dive Marije.*

Ili:

Ko to gori škripje – Gospe sina zibje,

⁷⁶Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007., str. 98.

⁷⁷Isto.

⁷⁸Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 94.

⁷⁹Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 84.

⁸⁰Kazivač – Fabjan Šimera (rođ. 1943.)

*prosela se komora – Gospe sina pomogla.*⁸¹

Na blagdan Sveta tri kralja održavala se rana jutarnja misa i nakon nje svečana misa. Nekoć je crkva imala svoju veliku konobu i na svakoj bačvi vina gorjela je svijeća. Najprije bi u konobu otišao svećenik s crkvenim pjevačima i djecom gdje bi ispjevali psalme „Pomiluj mene Bože“, „Dubina“ i „Oslobodi“, a na kraju bi se zajedno pomolili.⁸² Kasnije su se psalmi pjevali u župnome uredu i namijenjeni su za sve dobročinitelje crkve, a nakon blagoslova ureda i ostalih prostorija, svećenik zapjeva „Tebe Boga hvalimo“ i počasti sve prisutne.⁸³

Na blagdan Tri kralja pjevaju se usmene lirske vjerske pjesme, primjerice:

*Tri su kralja idrila,
da b' Isusa vidila.
Mnogu goru projdoše
dok u Betlem dojdoše.
Kad u Betlem dojdoše,
to Isusa nađoše
i njemu se klanjaše,
Bogu hvalu davaše
Sveton Divon Marijon.*⁸⁴

U to vrijeme veselje bi se širilo na sve strane. Stvorili bi ugođaj u kojemu se dalo pomisliti da veselju nema kraja. Pjevale bi se razne pjesme božićnoga ugođaja koje su stvarale ugodno ozračje među stanovnicima sela neovisno o tome jesu li vjerskoga ili svjetovnoga karaktera. Težili su duhovnome zadovoljstvu koje najviše može pružiti ljubav i zajedništvo, a tomu svjedoči i običaj da su mladići u Kaštel Starome na blagdan Sveta tri kralja koledali sljedeću pjesmu:

*Dobar večer Bog da,
draga dušo moja,
da ti dara poda
virna sluga tvoja.
Gospojo i vilo,
cvite od sladkosti,
urešenje moje,
kruno od liposti.
Evo nam projdoše
Božića blagdani,*

⁸¹Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac Kaštel Gomilica*. Bijaći, Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, Split, 1991., str. 257.

⁸²Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 84.

⁸³Isto, str. 85.

⁸⁴Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 102.

*ali ne projdoše
ljubav među nami.
Projdoše Božići,
projde Mlado lito,
ja te ne darova,
moja zlatna kito.
Evo su nam došli
Vodokršća kralji,
kada se dariju
među sobom dragi.
Moja dušo draga,
ja dara neimam,
nego da ti srce
s ljubavlju darivam.
Zbogom, dušo moja,
zbogom, srce moje,
zbogom mi ostavaj
vilo i gospojo.⁸⁵*

U daljnjemu tijeku rada detaljnije će se predstaviti običaji mještana vezani za pokladno vrijeme, korizmu i Uskrs i prikazat će se posebna štovanja mjesnih zaštitnika i Djevice Marije zbog koje su izgrađeni mnogi sakralni objekti. Kaštelansko područje obiluje svetištima koja su posvećena Djevici Mariji, a sačuvane priče, vjerovanja i običaji koji se njeguju upućuju na to da su je mještani iznimno štovali i cijenili. Narod je u vjeri tražio milost i utjehu te je u zajedništvu nalazio utočište pred neprijateljima i lošom sudbinom, stoga crkveno-pučka tradicija ima velik značaj u cjelokupnome životu stanovnika Kaštela.

7. Koledanje

Koledanje je trodijelno čestitarsko pjevanje koje izvodi skupina od pet do sedam mladića ili odraslih ljudi.⁸⁶ Koledarske ophode karakterizira veselo ozračje i pjesme koje imaju raznovrsnu tematiku – ljubavnu, mitsku, povijesnu ili pak vjersku, a najčešće se pjevaju za vrijeme određenih blagdana kako bi se izrazila težnja za blagostanjem i dobrobiti svakoga pojedinca. Trodijelni koledarski ophod započeo bi pjevanjem pod prozorom, na kapiji ili vratima doma, dok bi se drugi i treći dio izvodili u kući domaćina.⁸⁷ Koledare bi također domaćini nagrađivali za njihovo pjevanje i

⁸⁵ Isto, str. 97.

⁸⁶ Dragić, Marko, *Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, 1., Split, 2008., str. 21-43.

⁸⁷ Isto, str. 23.

radost koju su širili.

Koledarski ophodi u Hrvata vezuju se za katoličke blagdane.⁸⁸ Posljedično tomu, koledarske pjesme izvodile su se i još uvijek se u manjoj mjeri izvode u nekim mjestima oko blagdana Svih svetih, Svetoga Martina, Svete Katarine Aleksandrijske, Svete Barbare, Svetoga Nikole, Svete Lucije, Svetoga Tome, u božićno vrijeme, prvoga svibnja (koji se u Hrvata slavi kao *Dan mladeži i zaljubljenih*), na blagdan Uzašašća.⁸⁹

U trogirskome i kaštelanskome kraju kao i Veloj Luci na Korčuli koledalo se od Svih svetih do Sveta tri kralja, u Blatu na Korčuli koledarski su se ophodi odvijali od blagdana Svetoga Martina do Sveta tri kralja, a na Braču se koledalo od Svete Kate do Sveta tri kralja.⁹⁰

U Kaštel Kambelovcu koledalo se bližemu rodu:

*Zlatno grano od orija,
faljen Isus i Marija
U kući van srića bila,
svaka srića i veseje.
Ovo su van naše žeje,
naše žeje od jubavi.
Naše žeje od jubavi,
ke gojimo prema vami
Na dobro van Mlado lito,
Mlado lito plemenito,
rodilo van uje, žito,
i lozica po gorica.
Neki su pjevali:
Domaćina pozdravimo,
domaćin je čovik pravi.
Niz Kaštila redon sela,
poznaju ga sva vlastela.⁹¹*

U kaštelanskome kraju mladići su pod prozorima koledali svojim djevojkama:

*K meni lipa moja danice,
veseli se dušo mila,
jer naresi bilo lišce,
s kojim si me zamamila.
Gledaj tvoga sokolića,
doša sam te ja vidjeti,*

⁸⁸Isto, str. 35.

⁸⁹Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 307.

⁹⁰Dragić, Marko, *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*. Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 200.

⁹¹Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Vol. 50, No. 2, Split, 2015, str. 316-317.

*živa željo, srca moga.
na dobro ti dan Božića.
Želim s tobom, dušo, stati,
rad gizdavog lišca tvoga.
Gledaj svoga sokolića:
Na dobro ti dan Božića.*⁹²

Budući da se prvoga svibnja u Hrvata slavi *Dan mladeži i zaljubljenih*, u Kaštelima su tada mladići imali običaj stavljati djevojkama pod prozorima ili uz kuće neko stabalce i pjevati sljedeću pjesmu:

*Dobra večer Bog da,
prvi dan od maja,
kome se vesele
anđeli od raja.
Divojčice mlada
i jelo visoka,
zenice pridraga
od mojega oka.
Divojčice mlada
i jelo uvita,
rad' ke sam se trudi
po sva moja lita.
Iščući zelen bor,
uvitu jelicu,
javor kitnovasti,
za takvu deklicu.
Bora nisam naša',
ni jele zelene,
moja dušo draga,
uzmi za bor mene.
O bore i jelo,
javore premili,
o cvite razliki,
anđele moj mili.
Ti me ne razdili
od ljubavi tvoje,
ja ne ću od tebe,
nikad srce moje.
Znaj, ljubav izlazi,
dušo, iz srdaca,
a iz tvoga lišca
zrak od sunašca.*⁹³

⁹²Dragić, Marko, *Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, (1), 2008, str. 27.

⁹³Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 99.

Nekoć su koledarske pjesme imale značajnu ulogu u životu naroda jer su donosile radost i ujedno povezivale mještane koji su se u tim ophodima družili i veselili ohrabrujući jedni druge u vjeri. U nekim se krajevima i danas sačuvalo koledanje, ali u Kaštelima se ipak nije uspjelo zaštititi od zaborava.

8. Karneval

*U Donjim Kaštelima imamo na pet mjesta bale. Mladost u vrtlogu plesa traži sreću, a to sve veseli i starije pomlađuje, jer na mlađima svijet ostaje.*⁹⁴

Prethodnim riječima često bi započela priča o zabavama kaštelanskoga naroda. Zabavljala se i mladost i starost. Veselje, glazba, ukrašeni brodovi i plovidba uz obalu Kaštelanskoga zaljeva neizostavni su dijelovi zabave koji su donosili živost pasivnome zimskom razdoblju.

Iza 6. siječnja, odnosno Tri kralja, počinje pokladno razdoblje koje traje do Čiste srijede – Pepelnice. U tome su se razdoblju priređivale društvene zabave koje je narod nazivao i *šerate*. Najčešće su se održavale u prostorijama Hrvatske čitaonice, hotela Palace i pansiona Riviera.⁹⁵ I mlađa i starija generacija posjećivala je društvene zabave. Velika je bila brojnost *šerata* u Donjim Kaštelima između dvaju svjetskih ratova jer su stvarale red i mir između mještana što je dovodilo do općega zadovoljstva kojemu je narod u tadašnjim vremenima naročito težio.

Popularna *šerata* bio je društveni ples koji je trajao cijelu noć u pokladnome vremenu i karakterizirala su ga određena pravila. Primjerice, ako bi tih večeri parovi naručivali solo pjesme uz naplatu, značilo bi da pokazuju dotičnu djevojku kao buduću suprugu. Međutim, roditelji su naveliko pazili na svoje kćeri, stoga bi mladići anonimno darivali majke tratimenatom (kolačem ili limunadom).⁹⁶

Budući da su *šerate* trajale gotovo do zore, bio je običaj da se tek oko ponoći uzvanike posluži večerom pri čemu je svako društvo pripremalo svoj specijalitet za večeru te širilo ukusna jela i dobre recepte. Veseli bi ugođaj tih večeri podizali mjesni glazbenici koji su se nazivali kapele i bili su ujedno organizatori *šerate*. Pjevale su se stare kaštelanske pjesme i plesao valcer, tango, četvorka, pic-polka te mnogi drugi zabavni i tada jako moderni plesovi u kojima se osobito isticala elegancija plesača i uglađenost starih kavalira.⁹⁷

Zabava u starim Kaštelima izgledala je nešto drugačije i razlikovala se od današnjih zabava

⁹⁴Jadranska pošta, 1930. godine (ondašnji dnevni tisak)

⁹⁵Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 120.

⁹⁶Isto.

⁹⁷Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 121.

koje obilazi mlađa populacija. Međutim, u to vrijeme plesne su zabave za mladost bile veoma privlačan oblik druženja i najbolji način međusobnoga upoznavanja. Neizostavno je bilo zajedničko druženje i starih i mladih. Upravo su tako učili jedni od drugih i pružali podršku u svemu. Može se zaključiti da nije nedostajalo hrabrosti mlađima i mudrosti starijima.

Karneval je razdoblje prije korizme u kojemu se priređuju povorke maskara i kostimiranih plesova. Maskiranje je poznato još od pretkršćanskih vremena i u prvome je redu apotropijskoga značaja jer se tako po narodnome vjerovanju tjeraju zle sile od naroda, stoke i polja. Nekoć su se mladi maškarakali šarajući po licu ili pokrivajući ga krpama te bi se muški obukli u ženske i obratno i tako hodali po selu da ih se ne prepozna. Cilj im je bio kupiti darove od vrata do vrata koje bi im dali susjedi (obično jaja i suho meso) te bi poslije dobivene darove dijelili među sobom.⁹⁸

U kaštelanskome području na pokladni utorak održavala se velika karnevalska povorka koja se često opisivala sljedećim rečenicama:

*Krnjeval u svojoj beskrajnoj širokogrudnosti, sve tolerira, sve probavlja, sve oprašta i dozvoljava. Glavno je da se zabavlja, puno, ludo i zanosno.*⁹⁹

Mnogi gradovi imaju svoju tradiciju i običaje vezane za pokladno vrijeme, a u Kaštelima se također odvija posebna zabava. U vrijeme poklada, koje je trajalo od blagdana Sveta tri kralja pa do početka korizme, nestajale su razlike među slojevima građana jer su svi sudjelovali u pokladnoj povorci. Jedina razlika koja se primjećivala bila je u raskošnim maskama koje su imućnije obitelji mogle priuštiti, dok su se one nižega materijalnog statusa snalazile na sve načine u izradi svojih maski. Glavni cilj *mačkara* bio je da se svi dobro zabave i da se po starome vjerovanju otjera zlo prijašnje godine, stoga bi se na kraju povorke spalio *Krnje* kojega je narod krivio za sve ljudske nedaće. Uz mnoštvo svijeta održalo bi se i veliko kolo na Brcu, a na kraju te večeri na pokladni utorak točno u ponoć veliki zvon najavljuvao bi *manja-rolu* – početak korizme.¹⁰⁰

Donjokaštelanski krnjeval prati se već od devedesetih godina 19. stoljeća, a plesovi se odvijaju na ulicama gdje se maškare susreću u manjim skupinama.¹⁰¹ Svi u skupinama bili su preruseni različitim maskama kako bi tim maskama otjerali sve nedaće i loše duhove iz prethodne godine i dozvali bolja vremena. Nakon nekoga vremena nositelji karnevala postaju puhački orkestri koji sviranjem predvode povorku. Sadržaj se tijekom vremena proširio i pomalo promijenio te je došlo do novih sudionika povorke. Neki od noviteta bili su odvijanje povorke maškaranih glazbara

⁹⁸Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2013., str. 158.

⁹⁹Jadran, 1927. godine (ondašnji dnevni tisak)

¹⁰⁰Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 128.

¹⁰¹Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 126.

na magarcima koja je prolazila kroz selo, paljenje Krnje i vatromet.

Izbijanjem Prvoga svjetskog rata ne spominje se više održavanje društvenih plesova pa je već time bilo onemogućeno organiziranje karnevala.¹⁰² Tek nakon rata opet oživljavaju plesovi i maskenbali.

Dolaskom Stipe Vuletina Meta na čelo štafilićkih maškara 1931. godine, započet će novo razdoblje u koje će Meto unijeti svoj snažan smisao za humor, a najznačajniji dio programa odvijao se na pokladni utorak. Običaj je oživio na način da se ustaljuje pokladni program koji je imao sljedeće odrednice: šerate puhačkih orkestara, povorku umaškaranih glazbara, osudu i paljenje Krnje te tradicionalni ples pod maskama.¹⁰³ Maskirani obredi i zabave, obilje jela i pića donosili su veselje i razuzdanost u živote mještana koji su vidjeli smisao u kritiziranju zla i traganju za katarzom društvene zajednice.

9. Korizma i Uskrs

U kaštelanskome području korizmeno razdoblje obiluje tradicionalnim običajima i obredima naroda koji su uvelike povezani s crkvenim vjerovanjem. U tome razdoblju osobito su se poticali vjerski osjećaji u svrhu produblivanja morala i vjere puka kako bi se pripremio za najvažniji kršćanski blagdan u kojemu se svetkuje Isusovo uskrsnuće.

Korizma je razdoblje prije Uskrsa koje počinje na Čistu srijedu i završava na Veliki petak te traje četrdeset dana. Tada se kršćani na razne načine posvećuju svome tijelu i duhu kako bi što sretnije slavili Uskrs pomireni s bližnjima i Bogom. Sukladno tomu, sastavni su dio korizme molitve, post, slušanje i čitanje Božje riječi te dobra djela.¹⁰⁴

Pepeo je u kršćanskoj tradiciji simbol pokore i obraćenja. Na Pepelnicu (Čistu srijedu) pepeo se stavlja na čelo što označava početak korizme koja počinje tim danom. Pepeo simbolizira smrt tijela i prolaznost ovozemaljskoga života.¹⁰⁵ U kaštelanskome se kraju također na prvi dan korizme prije mise blagoslovi pepeo koji svećenik stavlja puku na čelo.¹⁰⁶ Na Čistu srijedu

¹⁰²Isto, str. 128.

¹⁰³Isto.

¹⁰⁴Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 152.

¹⁰⁵Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, 3 (3), Odsjek za hrvatski jezik i književnost u Splitu, Zadar, 2007., str. 386.

¹⁰⁶Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 85.

(Pepelnicu) bio je raširen običaj da djeca vuku *komoštre*¹⁰⁷ s komina kako bi se osvjetlale od čađe.¹⁰⁸ Budući da je za prvi dan korizme (Pepelnicu) karakteristično da svećenik vjernicima na čelu pepelom pravi znak križa pozivajući ih na pokajanje, svrha je običaja bila da postojeći sjaj dođe do izražaja što je predstavljalo čišćenje čovjeka od grijeha. Takva tradicija početka korizme bila je rasprostranjena u Kaštelima sve do druge polovice 20. stoljeća.

U Kaštelima se na Čistu srijedu ujutro održava sveta misa na kojoj je istaknuta sljedeća misao: „Sjeti se čovječe da si prah i da ćeš se u prah vratiti.“ U prošlosti je većina stanovništva imala *komoštre* u svojim kućama, stoga je postojala tradicija čišćenja *komoštra*. Djeca bi skinula *komoštre* s komina, vezala ih za sebe pomoću *kajiša* (remena) i odlazila na plažu, a obitelji koje nisu imale djecu, nudile bi drugoj djeci svoje *komoštre* da ih očiste od čađe te bi im platile uslugu. Odluka o tome tko će uzeti *komoštre* od susjeda koji nije imao djecu donosila se pomoću društvene igre na *franje*¹⁰⁹, a *komoštre* su se čistile tako da bi se djeca utrkivala po žalu na plaži. Čađa bi otpala te bi se one sjajile i izgledale kao nove.¹¹⁰ Taj je običaj simbolično predstavljao čišćenje svega na Čistu srijedu, pa tako i čišćenje *komoštra*. Danas je ipak mali broj obitelji koje imaju *komoštre* jer je komin skoro u cijelosti zamijenio štednjak. Običaj čišćenja *komoštra* imao je posebno duhovno značenje. Naime, poticali su se vjerski osjećaji tako što je narod težio čišćenju duše u korizmi od grijeha i da za pokoru posti, stoga su djeca tom gestom poticala na korizmeni post.

Veliki tjedan odnosi se na dane od Cvjetnice do Uskrsa. Cvjetnica se slavi u nedjelju prije Uskrsa te predstavlja dan Isusova trijumfalnoga ulaska u Jeruzalem u dane prije Pashe i ujedno je uvod u Veliki tjedan koji je prožet uspomenom na Isusovu muku, zbog čega se svaki dan toga tjedna zove velikim.¹¹¹

U spomen na događaj u kojemu je narod prema povijesnome kazivanju dočeka Isusa u Jeruzalemu mašući maslinovim i palminim grančicama, na Cvjetnicu se od davnih vremena pa sve do danas prije mise odvija procesija s maslinovim i palminim grančicama koje se blagoslivljaju, a misa je posvećena Isusovoj mucu koja slijedi u Velikome tjednu. U tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata Cvjetnicu karakteriziraju: umivanje u cvjetnoj vodi, blagoslov maslinovih ili palminih

¹⁰⁷Lance koji vise iznad ognjišta da bi se na njih objesio lonac.

¹⁰⁸Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 123.

¹⁰⁹Glavni oblik zabave bile su razne društvene igre u kojima bi se djeca podijelila u grupe. Jedna od njih je igra na *franje*. *Franja* je okrugloga oblika napravljena od gline ili stakla. Igralo se tako da bi se izdubile dvije rupice i jedan od igrača stavio bi *franju* daleko od rupice, a drugi bi gađao u nju palcem i kažiprstom. Onaj tko pogodi rupicu, dobiva jedan *punat*, a tko prije gađanjem stigne do određenoga broja, taj dobije igru, odnosno *franju*, novac ili neku drugu stvar za koju igraju (Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtica iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 102.).

¹¹⁰Kazivač – Fabjan Šimera (rođ. 1943.)

¹¹¹Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa*. Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 156.

grančica, procesija s blagoslovljenim grančicama, misa na kojoj se pučkim napjevom pjeva *Muka*.¹¹²

Na Cvjetnicu se mladež u rano jutro umivala izvorskom vodom u koju se dan ranije stavljalo tek ubrano proljetno cvijeće, a u nekim se mjestima umivalo vodom u koju su stavljene grančice bršljana. Po narodnome vjerovanju na taj način osigurava se zdravlje i ljepota lica čemu svaki čovjek posebno teži. U kaštelanskome području nekoć su mnoga djeca stavljala na grane bijele ptičice koje su se pravile od soka smokve, što im je predstavljalo veliko zadovoljstvo.¹¹³ U Kaštelima bi uoči Cvjetnice momci nosili cvijeće djevojkama i pjevali u večernjim satima serenade pod prozorom, a poslije je taj običaj prešao u kićenje sela, posebice Brca.¹¹⁴ I danas je sačuvana tradicija kićenja Brca cvijećem kao spomen na poštenje Isusa Krista. Na taj način želi se unijeti vedrina u razdoblje početka Isusove velike muke.

Uvečer uoči Cvjetnice kada bi ljudi zaspali, momci bi se skupili po štradama Kaštela oko 10 sati navečer namjeravajući "ukrasti" *pitare* s cvijećem. Pitare s cvijećem momci bi po noći odnijeli simpatijama. Vlasnici cvijeća prepoznali bi svoje pitare što je izazivalo nesklad među mještanima, ali to su bile "slatke" svađe jer su mladići "krali" cvijeće da zadive svoje simpatije. Poslije se običaj promijenio tako što su momci cvijećem kitili Brce (selo) umjesto da ga nose svojim simpatijama. Ujutro kada bi se ljudi probudili, uočili bi da im nedostaje pitar s cvijećem pa bi otišli na Brce i uzeli drugi, jer su znali da će svi pitari biti skupljeni na jednome mjestu.¹¹⁵ Ovaj običaj bio je izvor zabave među mladima pri čemu ljudi ne bi ostali bez cvijeća.

U Kaštel Starome na *Cvitnicu* bi mladići djevojkama posipali dvore cvijećem i pjevali:

*Evo anđel pred očiman,
jest moj anđel znam doisto,
cvitak nosi za prsiman,
s kojim kaže mlado lito.
Od ljubavi Bože mili,
pošlji meni zgor s nebesa,
ovoj lipoj mojoj vili,
cvit anđelski od uresa.
Nek izajde nakićena,
rajskim cvićem od liposti,
među ostale divojčice,
u nje lipi cvit mladosti.
Svim deklicam nek je dika,
nje lipota privelika,*

¹¹²Isto, str. 157.

¹¹³Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 86.

¹¹⁴Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 123.

¹¹⁵Kazivač – Fabjan Šimera (rođ. 1943.)

nek nakiti lipo lišce,
na dobro joj dan Cvitnice.
Neka misec, svitle zvizde,
neka kitu moj deklicu,
i lipotu nje nagizde,
kad osvane na Cvitnicu.
Neka lipost nju odiva,
Kako žarko sunce siva,
ev' izberi cviće milo,
koj' ugodno tebi vilo.
Uzmi cvitak ma ljubavi,
ter prem' srcu njega stavi,
teb' ga daje drago tvoje
za obiližje od ljubavi.
S njim ti dajem srce moje,
da g' uživaš ma gospojo,
ovo cviće moj' rumeno
tebi vilo, moj' danice.
Ter s njim drago moj' žuđeno
na Cvitnicu okiti se,
golubice ma gizdava,
urešeni žilju bili.
Ti si dika moj' i slava,
nad sve vile ke mi omili,
o lipoto meni mila,
svitla moja o danice.
Ja ostavljam tvoje lišce,
zbogom bila golubice,
da počivaš u radosti,
dok ti svane dan Cvitnice.
Mili, dragi moj pokoju,
primi na dar ljubav moju,
na nebu su sve zvizdice,
zbogom bila golubice.¹¹⁶

Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota čine Vazmeno (Sveto) trodnevlje. U tim danima obilježava se muka i smrt Isusa Krista te njegovo uskrsnuće, a Vazmeno trodnevlje započinje Velikim četvrtkom kada se slavi i misa *Večere Gospodnje*, jer je tada bila Isusova posljednja večera.¹¹⁷

U Katoličkoj crkvi Veliki je četvrtak dan kada je Isus ostavio svoju prisutnost Crkvi i svijetu u kruhu i vinu koji predstavljaju Kristovo ljudsko tijelo i krv kao jamstvo pobjede nad patnjom i

¹¹⁶Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 158-159.

¹¹⁷Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa*. Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 164.

zlom. Pored toga, Isus je toga dana molio za ljudski rod i obećao svoga Duha protiv duha zloće.¹¹⁸ Stoga se na Veliki četvrtak u prošlosti u župnoj crkvi Kaštel Staroga vršio obred koji je počinjao oko tri sata poslije podne, a zvao se *Prikazivanje anđela* i na nj je dolazilo mnoštvo djece i odraslih iz svih Kaštela. Na početku bi crkveni pjevač počeo pjevati o Isusovoj mucu, penjanju na Maslinsku goru, molitvi i krvavome znojenju, a zatim bi izišao anđeo (drvena lutka) koji bi nosio jedno po jedno oruđe Spasiteljeve muke pri čemu bi pjevač utješnim riječima prikazivao oruđe i završio opomenom puku da se pobožno sjeća Isusove boli.¹¹⁹ Cilj je bio probuditi suosjećanje kod naroda za Isusovu muku, ali i za svaku ljudsku patnju i nevolju.

Veliki petak kršćanski je spomendan Isusove muke i smrti.¹²⁰ U crkveno-pučkoj baštini označava dan žalosti, pa je stoga lišen slavlja i pjesme. Poznato je da na Veliki četvrtak i petak ne zvone zvona, pa su stoga djeca *buretala* po ulicama Kaštela kako bi pozvala vjernike na službu Božju.¹²¹ Na Veliki četvrtak zvona bi se užadu vezala i ne bi se zvonilo do Uskrsa, to jest dok se ne kaže *slava*. Na Veliki petak obred je počinjao u 6 sati ujutro, a prije obreda mnoštvo djece bi se skupilo noseći sa sobom *burete* i *cvrčaljke* kojima su izazivali veliku buku. Na taj način djeca su umjesto crkvenih zvona, koja su bila zavezana, pozivala vjernike u crkvu. Djeca bi nastavila *buretati* i tijekom crkvenoga obreda čime bi narušavala tišinu s ciljem dočaravanja Kristove muke. Tijekom procesije blagoslov se vršio na četirima mjestima u selu, a nakon svakoga blagoslova Svetim otajstvom djeca bi *buretala*. *Buretanje* se naziva još i *barabanjem* što se povezuje s biblijskom pričom u kojoj je židovski narod odabrao oslobođenje Barabe umjesto Isusa, stoga su vjernici iskazivali svoj bijes zbog nepravde tako što su stvarali veliku buku.¹²² Običaj *buretanja* ustalio se kao simbolička slika nepravde osude Isusa Krista na smrt, a zadržao se do druge polovice 20. stoljeća te se tijekom vremena gasio. Buka koju su djeca izvodila po ulicama također je simbol velike buke koja je pratila Isusa dok je nosio križ prema Golgoti i trpio veliku muku.

U svim je hrvatskim krajevima na Veliku subotu bio raširen običaj umivanja vodom koja je blagoslovljena u crkvama. U kaštelanskome kraju postavio bi se *bigunac*¹²³ vode ispred crkve koju bi svećenik blagoslovio, a vjernici bi čekali u redu kako bi se umili blagoslovljenom vodom.¹²⁴

Jaje je simbol nade i uskrsnuća, a simbolika proizlazi iz probijanja ljuske jajeta prilikom

¹¹⁸Isto, str. 165.

¹¹⁹Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtica iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 86.

¹²⁰Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa*. Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 167.

¹²¹Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 123.

¹²²Kazivač – Fabjan Šimera (rođ. 1943.)

¹²³Drvena posuda koja služi za pretakanje vina.

¹²⁴Kazivač – Fabjan Šimera (rođ. 1943.)

ležnja pileta, stoga je veoma stara tradicija kuhanja i bojenja jaja u cijeloj Hrvatskoj.¹²⁵ U kaštelanskome kraju na Uskrs se djeca od davnih vremena tucaju vrhovima jajeta, a gubitnik je onaj čije jaje pukne.¹²⁶ Nekoć su se djeca ispred crkve "tucala" jajima. Pobjedio bi onaj čije je jaje najtvrdje, a za nagradu bi dobio ona koja je uspio razbiti. Budući da su djeca potjecala iz siromašnijih obitelji, jaja su djeci bila privlačna nagrada.¹²⁷ Običaj bojenja i tucanja jajima zadržao se do današnjih dana u krugovima obitelji te donosi posebno veselje djeci i odraslima.

Uskrs je najveći kršćanski blagdan jer je Isus Krist svojim uskrsnućem spasio i otkupio Svijet. Nekada davno Uskrs se slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvoga proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja.¹²⁸

Za vrijeme Uskrsa obavljao se glavni blagoslov polja. Održavale su se mise na kojima se molilo za dobar urod i zdravlje stoke. U Kaštelima je bio običaj da se nakon svete mise skupe ljudi i da krenu na polja. Kada bi došli do polja, počeli bi se moliti. Vjerovali su kako njihove molitve tjeraju sva zla s tih polja i donose blagostanje i dobar urod. Na Uskrsni ponedjeljak u svetištu Gospe Stomorijske održavala se procesija i blagoslov polja kako bi se urod sačuvao od bolesti.¹²⁹ Pjesme, odnosno molitve pjevnoga tona koje su se molile, većinom su zvučale slično kao sljedeća: „...da sve vitre i oblake umiriti i ukloniti dostojiš se.“¹³⁰

Nakon molitve na polju odlazilo se u kamene crkvice koje su se nalazile nedaleko od polja te su bile veoma udaljene od naselja i smještene u prirodi podno kamenitih planina. Te posebne crkve narod je nazvao potkozjačke crkve. Tu se održavala sveta misa, a nakon mise boravilo se u predivnoj prirodi koja ja okruživala crkve. Budući da je narod znao da će se nakon mise boraviti u prirodi i odmarati, nosili su sirnice, jaja, domaće vino, pršut i druge namirnice kojima su se častili.¹³¹

10. Sveti Juraj

Sveti Juraj jedan je od najpoznatijih kršćanskih mučenika. Njegovo štovanje rašireno je u

¹²⁵Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa*. Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 172.

¹²⁶Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 99.

¹²⁷Kazivač – Fabjan Šimera (rođ. 1943.)

¹²⁸Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa*. Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 176.

¹²⁹Domazet, Mladen; Vuletin, Marin; Bartulović, Tonko, *Odvitnice Gospe Stomorijske*. Difo, Zagreb, 2008., str. 49.

¹³⁰Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 136.

¹³¹Isto.

cijeloj Europi. Rođen je između 275. i 281. godine i podrijetlom je iz plemićke obitelji. Poslije očeve smrti s majkom je otišao u Palestinu gdje je postao vojnikom. Među vojnicima stekao je veliku popularnost i ubrzo je postao zapovjednik bojišta.¹³² Čvrsta vjera i moralna načela dovela su ga do sukoba s ondašnjom vlašću. Naime, car Dioklecijan planirao je uništiti kršćane što mu je Vojno vijeće odobrilo. Juraj se usprotivio toj odluci te je stao otvoreno u obranu kršćana i zatražio od cara da povuče odluke o neopravdanu progonu. Budući da je Juraj ostao vjeran kršćanstvu, bio je osuđen na najokrutnije mučeništvo. Za vrijeme Dioklecijanovih progona kršćana, Juraj je bio jedan od prvih mučenika. Mučili su ga i nanosili mu bol na razne načine ne bi li uspjeli slomiti njegovu vjernost i ustrajnost. Njegova čudesna ozdravljenja mnoge su pogane obratila na kršćanstvo i probudila vjeru u bolji život. Na kraju je gradski sudac Dacijan donio nečovječnu odluku. Zapovjedio je da Jurju odrube glavu, tijelo iskomadaju i bace u bunar. Međutim, anđeli su iz bunara izvadili i odnijeli Jurjevu glavu, a taj događaj 23. travnja 303. godine u Lidiji (Palestina) pratio je, prema legendi, i car Dioklecijan.¹³³ Kult svetoga Jurja uvelike je rasprostranjen i u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i jedan je od najštovanijih svetaca u Hrvata čemu svjedoče mnogobrojni primjeri legendi, obreda, običaja, ophoda, proricanja, vjerovanja, usmenih lirskih pjesama i molitvi.¹³⁴ U narodnoj je tradiciji sveti Jure višestruki zaštitnik. Smatrao se zaštitnikom križara, vojnika, ratnoga konjaništva i svih obrta u vojne svrhe kao i zaštitnikom od teških bolesti, dok djevojke i žene svetoga Juru štuju kao zaštitnika od napasnika.

Najznačajnija je legenda u Hrvata o svetome Juri ona u kojoj se govori o pobjedi toga svetca koji je mačem ubio zmaja spasivši tako kraljevu kćer i žitelje grada Silena što je uzrok njihova pokršćavanja.¹³⁵ Hrvati su još od romanike gradili crkve posvećene svetome Jurju: primjerice, na sjevernome obronku Kozjaka u Putalju kod Solina nalaze se ostatci predromaničke crkve svetoga Jurja od Putalja iz 9. stoljeća. Sveti Juraj posebno se slavi u Kaštel Sućurcu koji je dobio ime po njemu te je svetac zaštitnik toga mjesta. Godine 1380. nastala je prva hrvatska lirska pjesmarica, a u njoj je prva pjesma *Pisan svetoga Jurja* koju spominje Danielle Farlati (1690. – 1733.) u djelu *Illyricum sacrum*. Prema njegovu opisu¹³⁶ bio je običaj da se prije svete mise u Jurjevoj crkvi u Kaštel Sućurcu recitira vrlo zbijenom mnoštvu s povišenog mjesta (...) ugodnim ritmom hrvatska pisana povijest o životu i mučeništvu svetoga Jurja, o glasovitoj njegovoj pobjedi u kojoj je ubio zmaja. Ta se legenda kod Dalmatinaca običavala izvoditi svake godine na blagdan svetoga Jure u

¹³²Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 270.

¹³³Isto, str. 271.

¹³⁴Isto, str. 269-313.

¹³⁵Isto, str. 269-313.

¹³⁶Isto, str. 274.

njegovim svetištima koji se slavi 23. travnja.

Jurjevo (Jurjevdan) označava svršetak zime i početak novoga vremena koje će biti bolje i ljepše. Taj se dan ujedno obilježava kao dan pastira. Priroda se budi i krase svojim najljepšim bojama, stoga se sveti Jure često povezuje sa zelenilom koje se smatra bojom proljeća i vegetacije te simbolizira nadu, pobjedu proljeća nad zimom i pobjedu života nad smrću, odnosno blagostanje kojemu narod svakodnevno teži. Ako se dobro promotre hrvatski običaji, može se primijetiti da se Jurjevo često smatra pravim početkom proljeća, čak više nego Josipovo ili 1. svibnja, a k tome, još i više se smatra početkom kućanstvene ili gospodarske godine.¹³⁷ Zeleni Jure imao je izraženi apotropejski značaj u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, odnosno vjeruje se da svojom trajnom snagom uništava zle utjecaje demona i drugih naravnih i nadnaravnih sila i ujedno potiče vegetaciju. Tako je i u Kaštel Sućurcu postojao običaj da se bere bršljan i prave vijenci za svetoga Juru koje su djevojčice i dječaci stavljali na glavu, a to se zvalo zeleni Jure.¹³⁸

I danas se na blagdan Svetoga Jurja slavi sveta misa u Kaštel Sućurcu i postoji vjerovanje da sveti Juraj štiti ljude, životinje i usjeve od svih nevolja koje ih mogu zateći. Štovanje blagdana Svetoga Jure očituje se u mnogobrojnim pučkim obredima i običajima diljem svijeta što upućuje na to da je jedan od bogatijih dana u godini.

11. Sveti Marko Evanđelist

Sveti Marko Evanđelist rođen je oko 10. godine i kršteni kum bio mu je sveti Petar apostol s kojim je otišao u Rim kao njegov tajnik i tumač grčkoga jezika.¹³⁹ Posljedično tomu, počeo je zapisivati propovijedi svetoga Petra koji ih je pregledao i uvjerio se da su istinite te je zapovjedio da ih treba čitati u Rimu, stoga je nastalo evanđelje za koje bibličari smatraju da je najranije od svih kanonskih evanđelja.¹⁴⁰ Markovo evanđelje naročito prikazuje Isusovu potpunu ličnost u kojoj se očituje hrabrost i velikodušnost. Markova utemeljenost u vjeri uviđa se u njegovim evanđeljima i propovijedima o Isusu Kristu koje su potaknule mnoge na obraćenje. Sveti Marko naišao je na veliki otpor u Aleksandriji gdje je zbog nečovječnoga barbarstva doživio patnju i mučeništvo.

¹³⁷ Belaj, Marijana, *Sveci Juraj i Antun Padovanski u životu Krivopučana*. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, 31 (1), Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004., str. 154.

¹³⁸ Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. *Croatica et Slavica Iadertina*, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 304.

¹³⁹ Dragić, Marko, *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 14 (2), Zagreb, 2016., str. 261.

¹⁴⁰ Isto, str. 261.

Pogani su ga vezali oko vrata, izvukli iz crkve i vukli po cijelome gradu, a nakon toga odveli su ga u zatvor gdje su ga došli tješiti anđeo i Gospodin da ga nikada neće napustiti.¹⁴¹ Vremenske neprilike spriječile su pogane da spale Markovo tijelo. Zbog silne grmljavine pobjegli su i ostavili ga, stoga su kršćani imali priliku na dostojanstven način pokopati tijelo 25. travnja 68. godine.¹⁴² U literaturi se navode mnoga čuda koja su se dogodila po zagovoru svetoga Marka Evanđelista.¹⁴³ Sveti Marko u narodu je zaštitnik odvjetnika, mnogih građevinskih radnika, zatvorenika, a vjeruje se da čuva urod od nevremena, munje i tuče. Njegova odlučnost u vjeri nikada se nije slomila pa ga narod često moli za dobro vrijeme i dobru žetvu.

Blagdan Svetoga Marka Evanđelista slavi se 25. travnja i karakteriziraju ga procesije u kojima se odvija blagoslov polja. U kršćanskoj tradiciji Sveti Marko dan je kada narod moli Boga da im blagoslovi trud i rad te obdari zemlju plodovima. Nekoć se okupljalo mnoštvo vjernika i barem bi jedna osoba iz svake obitelji sudjelovala u obredima. U splitskome i kaštelanskome kraju procesije su se nazivale *rogacijuni* (procesije s molitvama za polje).¹⁴⁴ Veoma je važan svetac za pretke koji su molili za dobar urod i zdravlje stoke.

Dan svetoga Marka dan je kada se u Kaštelima obavlja blagoslov polja.¹⁴⁵ Tada su svećenici na nekoliko mjesta blagoslivljali polja koja su trebala donijeti urod. Ponizno se molilo za Božju pomoć i blagoslov plodova zemlje, sjemena, maslina, vinograda i ostalih stabala koja daju obilan urod zahvaljujući vjeri u Božju prisutnost i trudu naroda. Nakon svete mise i blagoslova slijedio je odmor, pa je stoga nekoć svaki muškarac na ramenu nosio torbu s hranom i pićem.¹⁴⁶ Ljudi bi se okupili oko crkve u velikome broju, pjevali molitve za blagoslov polja, doručkovali i razgovarali. Na dan svetoga Marka također se odvijala procesija do crkve svetoga Marka i natrag do župne crkve kraj mora te bi se blagoslivljala polja, a narod je molio „da Bog nas čuva od zla vremena i suše“.¹⁴⁷ Osim te procesije, značajna je i ona koja bi se uputila od župne crkve prema polju i usput se zaustavljala na četirima mjestima da bi se ispjevala četiri evanđelja te da bi svećenik dao blagoslov okrećući se na četiri strane svijeta i pjevajući: „Evo križ Gospodinov, bižite strane suprotivščene, pobidija je Krist Gospodin, lav iz kolina Judina, koren Davidov, aleluja!“, a potom bi, držeći uskrсну svijeću, molio da Bog uzdrži urod, da ga sačuva od svake bolesti i da zdravo dođe do

¹⁴¹Isto, str. 262.

¹⁴²Isto, str. 263.

¹⁴³Vidi: Dragić, Marko, *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 14 (2), Zagreb, 2016., 259-281.

¹⁴⁴Isto, str. 267.

¹⁴⁵Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 87.

¹⁴⁶Burić, Ivan, *Povijest i sadašnjost Crkvenog pjevačkog zbora sv. Cecilije Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije – Kaštel Lukšić*. Matica hrvatska – Ogranak Kaštela, Kaštel Lukšić, 2016., str. 88.

¹⁴⁷Kazivač – Fabjan Šimera (rođ. 1943.)

zrelosti.¹⁴⁸

Božji blagoslov mnogo je značio stanovnicima kaštelanskoga kraja koji obiluje poljima, vinogradima i voćnjacima, pa su toga iskreno molili da njihov trud i rad blagoslovli Bog. Iako su nekadašnje procesije iščeznule, ipak i danas mnogi stariji mještani posebno zahvaljuju Gospodinu na blagdan svetoga Marka za darove koji se odnose na plodove zemlje.

12. Duhovi

Blagdan Duhovi slavi se pedesetoga dana poslije Uskrsa i svečani je završetak uskrsnoga vremena. Isus je obećao Duha Svetoga koji je taj dan darovan Crkvi te se od tada trajno nastanjuje u svakome njezinom članu dajući svima darove koji su im potrebni kako bi ispunili svoje vjerničko poslanje.¹⁴⁹ S pravom se smatra da su Duhovi rođendan Crkve jer je ona toga dana, silaskom Duha Svetoga, zaživjela i započela svoje javno djelovanje.¹⁵⁰

Isus je i prije svoga uskrsnuća obećao da apostole neće ostaviti same, već da će im poslati Duha Svetoga čemu svjedoči Ivan u svome evanđelju: „Ako me tko ljubi, čuvat će moju riječ pa će i Otac moj ljubiti njega i k njemu ćemo doći i kod njega se nastaniti. Tko mene ne ljubi, riječi mojih ne čuva. A riječ koju slušate nije moja, nego Oca koji me posla. To sam vam govorio dok sam boravio s vama. Branitelj - Duh Sveti, kojega će Otac poslati u moje ime, poučavat će vas o svemu i dozivati vam u pamet sve što vam ja rekoh.“ (Iv 14, 22-26). Štovanje Duhova povezuje se s izvještajem iz Djela apostolskih u kojemu piše da su se Apostoli okupili u jednoj kući pedesetoga dana nakon Isusova uskrsnuća kada je nad njih sišao Duh Sveti popraćen vjetrom i ognjenim jezicima učinivši da njihov navještaj bude razumljiv ljudima različitih jezika.¹⁵¹

U starijoj tradiciji u Kaštelima rano ujutro blagoslovila bi se voda i pjevači bi pjevali šest proročanstva nakon čega bi se slavila pjevana sveta misa u 9 sati. Pjevajući pjesmu „Dođi Duše Presveti“, zbor na koru posipao je narod laticama. Mještani bi skupili šušanj i spremali ga u vreće, a zatim bi nakon svete mise zajedno sjeli i objedovali hranu koju su donijeli (jaja, pancetu, luk). Pojevši hranu, mještani bi „naprtili“ nabrani šušanj na konja i odlazili kućama.¹⁵²

¹⁴⁸ Dragić, Marko, *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 14 (2), Zagreb, 2016., str. 271.

¹⁴⁹ Varoščić, Josip, *Svetkovina Duhova*. Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Đakovo, 2019., str. 5.

¹⁵⁰ Isto, str. 10.

¹⁵¹ Isto, str. 6.

¹⁵² Kazivač – Fabjan Šimera (rođ. 1943.)

Duh Sveti ima veoma važnu ulogu u životu Crkve i njezina naroda jer vjerno svjedoči o odanosti Isusa Krista koji je ispunio obećanje i pružio nadu vjernicima. Posljedično tomu, čovjek dobiva sigurnost i osjeća privrženost.

13. Tijelovo

Tijelovo (Svetkovina Presvetoga Tijela i Krvi Kristove) jedan je od značajnijih katoličkih blagdana. Njegova velika važnost očituje se u slavljenju ustanovljenja euharistije na Veliki četvrtak, stoga se Tijelovo svetkuje deveti četvrtak nakon Uskrsa.¹⁵³ U literaturi se navode čudesa vezana za štovanje Tijelova jer su mnogi sumnjali u pretvorbu Svetoga Tijela i Krvi Kristove. Jedan od čudesnih događaja dogodio se 1263. godine u Bolseni u Italiji gdje je svećenik sumnjao u pretvorbu za vrijeme svete mise, a dok je lomio hostiju, iz nje je po oltaru pokapala krv.¹⁵⁴

Kaštelanskome i trogirskome kraju svojstveno je posipanje cvijeća na sam blagdan kao i kroz cijelu osminu Tijelova, stoga je svako dijete sa svojom košaricom posipalo cvijećem Presveto otajstvo dok bi svećenik dijelio blagoslov pjevajući sljedeće stihove:

*Dan Večere Gospodinje – slavan danas jur počinje
Kada Crkva svin nje sini – uspomenu toga čini.*¹⁵⁵

Narod bi u crkvi ponavljao nakon svake strofe sljedeće stihove:

*Zdrav', Isuse Gospodine, – u kome su sve istine!
Zdravo Tilo, slavno, sveto – koje za nas bi propeto.*¹⁵⁶

U kaštelanskome kraju Tijelovo se još zove Božji dan kojemu je narod pridavao mnogo pozornosti što potvrđuje nekoliko procesija koje su se održavale. Na blagdan Tijelova ili Božjega dana održava se sveta misa, a nakon nje slijedi procesija koja kreće iz Kaštel Staroga obalom do Kaštel Novoga, gdje se nalazi crkva. Nekoć je na Brcu bio podignut veličanstveni oltar sa Svetim otajstvom pred kojim bi svećenik ispjevao evanđelje svetoga Ivana „U početku“ i molitvu Svetoga

¹⁵³Dragić, Marko, *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*. Crkva u svijetu 54 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2019., str. 61.

¹⁵⁴Isto, str. 62.

¹⁵⁵Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac Kaštel Gomilica*. Bijaći, Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, Split, 1991., str. 266.

¹⁵⁶Isto, str. 266.

otajstva, a zatim bi blagoslovio puk okrećući se na sve četiri strane.¹⁵⁷ Neizostavna su bila djeca koja bi posipala latice cvijeća u crkvi i tijekom procesije. U Kaštel Lukšiću djeca bi se čak ustala rano, okitila bi košarice i po livadama brala cvijeće, a po povratku kući obukla bi duge bijele haljinice od prve pričesti i išla u procesiji oko crkve i duž čitavoga sela.¹⁵⁸

Kaštela obiluju ckveno-pučkim običajima koji su posvećeni štovanju blagdana Tijelova, a najviše se ističu procesije u kojima su naročito mnogobrojna bila djeca. Iako je danas smanjen broj procesija, u crkvama se ipak održava posebna sveta misa za vrijeme ovoga velikog katoličkog blagdana.

14. Sveti Antun Padovanski

Sveti Antun Padovanski svetac je koji se štuje u cijelome svijetu. Rođen je 15. kolovoza 1195. godine u Lisabonu u bogatoj obitelji te je u 20. godini života stupio u red sv. Augustina.¹⁵⁹ Antun se iskazao na skupu koji je sazvao sveti Franjo gdje je održao nekoliko izvrsnih propovijedi kojima se Franjo oduševio, pa je Antunu povjerio odgojni rad u franjevačkome redu.¹⁶⁰ Ono što ga je činilo posebnim jest hrabro propovijedanje, obraćanje krivovjernika i činjenje mnogih čudesa što je dovelo do toga da je u veoma kratkome razdoblju nakon smrti proglašen svetim. Umro je 13. lipnja 1231., stoga mu je taj dan u godini posvećen. Prema predaji, na dan njegove smrti crkvena zvona u Lisabonu sama su od sebe zazvonila.¹⁶¹

Postoji narodno vjerovanje prema kojemu se sveti Ante smatra zaštitnikom stoke. U narodu je nastala predaja zbog koje bi ga se moglo povezati s domaćim životinjama. Riječ je o prikazu čuda s hostijom u kojemu je sveti Antun Padovanski pokazao hostiju ogladnjelomu magarcu jednoga heretika, no magarac ju je odbio, a potom pokleknuo nakon čega se heretik obratio.¹⁶² Također se štuje kao zaštitnik propovjednika, budućih majki, ribara, mornara, starih ljudi, žetvi, pošte, gladovanja, Portugala i vjere u Presveti sakrament, a udavače se svetome Antunu mole da se udaju

¹⁵⁷Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 87.

¹⁵⁸Dragić, Marko, *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*. Crkva u svijetu 54 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2019., str. 73.

¹⁵⁹Dragić, Marko, *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*. *Ethnologica Dalmatica* 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., str. 37.

¹⁶⁰Isto, str. 38.

¹⁶¹Isto, str. 39.

¹⁶²Belaj, Marijana, *Sveci Juraj i Antun Padovanski u životu Krivopučana*. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, 31 (1), Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004., str. 154.

za dobrog muža.¹⁶³ Fra Arnold de Serranno († 1374.) zapisao je 80 čudesa po zagovoru svetoga Antuna Padovanskoga.¹⁶⁴ Glas da čini nevjerojatne stvari nikada nije utihnuo, a čak je i u današnje vrijeme poznat kao najveći čudotvorac svih vremena koji je imao veliko znanje, dar prorokovanja i činjenja brojnih čuda. Crkva svetoga Antu prikazuje na slikama i kipovima s Djetetom Isusom u naručju. Velika je vjerojatnost da je takvo prikazivanje svetoga Ante uzrokovalo povjerenje roditelja u njegovu djelotvornost i snagu pa su često u starije vrijeme slabašnu dječicu u Kaštel Kambelovcu roditelji zavjetovali Svetome Anti te bi im obukli mali crni habit i opasali ih bijelim užencetom.¹⁶⁵

Budući da je danas sve manji broj obitelji koje imaju stoku, njegova se uloga više očituje u pronalaženju izgubljenih stvari te se smatra velikodušnim pomoćnikom u mnogim nevoljama što se može uočiti i u kaštelanskome području.

Bratovština svetoga Antuna Padovanskoga u Kaštel Lukšiću u prošlosti je stoljećima bila veoma aktivna jer je pobožnost prema svetome Anti u župi veoma iskrena i živa. Crkvene bratovštine zajednice su u župi koje karakterizira ljubav i pobožnost prema svome zaštitniku te posebna bratsko-sestrinska ljubav među članovima zajednice.¹⁶⁶ Glavni im je cilj održavanje vjerskoga života cijele župske zajednice i poticanje socijalnih odnosa, stoga su mnogo značile za cijelu župu. Pored toga, brinu se za održavanje sakralnih objekata, posebnih crkvenih obreda i sudjeluju u procesijama. U prvoj polovici 20. stoljeća bratovštine počinju kontinuirano djelovati i aktivno poticati vjerski život u Kaštelima. Svaka bratovština posjeduje svoju upravu i svi bratimi imaju svoju ulogu pomaganja drugima, a osim toga, priređuje se i bratimski objed na dan zaštitnika njihove župe u čast slavi i zahvalnosti.¹⁶⁷ Od kaštelanskih bratovština posebno se ističu sljedeće: svetoga Sakramenta, Gospe od Ružarija, Gospe od Uznesenja (tzv. *Velika skula*), Gospe Stomorije, svetoga Antuna Padovanskoga, svetoga Ivana Krstitelja. Članovi bratovštine trebali su se pokajavati, ispovjedati i pričešćivati.

Na blagdan svetoga Ante ujutro bi se slavila sveta misa, a tijekom mise čitali su se lecijuni, tj. životopis svetoga Ante kao uvod u blagdan. U popodnevnim satima održavala bi se procesija. Bratimi su bili odjeveni u *tunike* (tadašnje kaštelanske nošnje), a nosili bi kip svetca, *ferale* (svjetiljke) i *duplire* (velike voštane svijeće i dvostruke svijećnjake). Procesije koje su se održavale za blagdan Svetoga Ante u Kaštel Lukšiću brojile su mnoštvo vjernika, a bratimi bi odgovorno

¹⁶³Dragić, Marko, *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., str. 40.

¹⁶⁴Vidi: Dragić, Marko, *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., 37-66.

¹⁶⁵Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac Kaštel Gomilica*. Bijaći, Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, Split, 1991., str. 269.

¹⁶⁶Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 116.

¹⁶⁷Kazivač – Fabjan Šimera (rođ. 1943.)

sudjelovali u vjerskoj povorci.¹⁶⁸ Procesije su se također održavale oko crkve u Kaštel Novome. Za vrijeme blagdana slavi se sveta misa i posvećuje narod i zemlja.

U Kaštel Sućurcu na blagdan Svetoga Ante bio je blagoslov djece i nosili bi se ljljani, a to je bio zavjet za zdravlje nekoga tko je bolestan.¹⁶⁹

Za dan Svetoga Ante nekoć se palila hrpa lozja skupljena po mjestu u Kaštel Novome, a potom bi djeca i odrasli preskakali vatru.¹⁷⁰ Djeca su išla po selu i vikala: „Svetom Anti lozja“, a na to bi mještani davali lozja i drva kako bi djeca mogla na rivi zapaliti vatru.¹⁷¹ Danas se zadržao običaj paljenja i preskakanja vatre ispred obiteljskih kuća, iako je češći uoči blagdana Svetoga Ivana nego uoči Svetoga Ante.

Prisutnost svetoga Ante u svakodnevnome životu vjernika u kaštelanskome kraju veoma je duboko ukorijenjena jer su se mještani obraćali svetome Anti tijekom cijele godine, a mnogi ga i danas štiju kao svoga odvjetnika i zaštitnika te se u teškoćama i potrebama njemu mole vjerujući u njegovu djelotvornost.

15. Sveti Ivan Krstitelj

Sveti Ivan Krstitelj posljednji je starozavjetni prorok. U rijeci Jordanu krstio je Isusa, stoga je dobio naziv Krstitelj uz svoje ime. Rodio se 24. lipnja i taj dan slavi se blagdan Svetoga Ivana Krstitelja (Ivandan, Ivanje). Ivan Krstitelj rodio se pola godine prije Isusa i kao dječak otišao je u pustinju činiti pokoru, a kasnije je propovijedao težeći za unutarnjim preporodom, pokajanjem i pokorom.¹⁷² Bio je prorok koji je najavio prisutnost onoga koji će krstiti Duhom Svetim što se odnosilo na Isusov dolazak, a to potvrđuju sljedeće riječi iz Biblije: „Ja vas krstim samo vodom, da se obratite. A onaj, koji dolazi za mnom, moćniji je od mene. On će vas krstiti Duhom Svetim i ognjem.“¹⁷³ Na proslavi kraljeva rođendana na nagovor Herodijade njezina kći Saloma tražila je glavu Ivana Krstitelja na pladnju, a Kralj Herod ispunio joj je želju.¹⁷⁴ Posljedično tomu, Katolička

¹⁶⁸ Isto.

¹⁶⁹ Dragić, Marko, *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., str. 49.

¹⁷⁰ Bućan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 123.

¹⁷¹ Dragić, Marko, *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., str. 47.

¹⁷² Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*. Croatica et Slavica Iadertina, 15/1 (15), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu i Mostaru, Split, 2019., str. 276.

¹⁷³ Mt 3, 11.

¹⁷⁴ Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*. Croatica et Slavica Iadertina, 15/1 (15), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu i Mostaru, Split, 2019., str. 276.

Crkva štuje blagdan Glavosijek sv. Ivana Krstitelja koji se slavi 29. kolovoza kao sjećanje na smaknuće Ivana Krstitelja.

Veoma je bogata hrvatska tradicijska baština vezana za štovanje svetoga Ivana Krstitelja, a ogleda se u pjesmama, molitvama, zavjetima, procesijama, hodočašćima.

U Kaštelima aktivno djeluje bratovština svetoga Ivana Krstitelja koja je u prošleme stoljeću bila najbrojnija u zajednici. Posebno se brine za crkvicu na Birnju gdje se naročito obilježava i slavi blagdan Svetoga Ivana Krstitelja. U Kaštel Lukšiću sveti Ivan iznimno je uvažavan i ljubljen i mnogi ga smatraju članom svojih obitelji koji donosi dobrotu i mir ljudskome srcu.

Za blagdan rođenja svetoga Ivana Krstitelja vezuju se raznovrsni običaji i obredi među kojima je veoma raširen pretkršćanski kulturni običaj paljenja krjesova, a u Bosni i Hercegovini te Dalmaciji riječ *svitnjak* sinonim je za krijes.¹⁷⁵ Mnogi etnolozi smatraju da je paljenje krjesova posljedica štovanja Sunčeva kulta u davnim vremenima. Paljenje krjesova uoči rođenja svetoga Ivana Krstitelja bilo je karakteristično za mnoge narode pa se tako i u kaštelanskome kraju posebno istaknulo dugogodišnjom tradicijom. Običaj preskakanja vatre izvodila su djeca paljenjem velike količine lozja sakupljene po mjestu.¹⁷⁶ Paljenje vatre na otvorenome i danas se prakticira uoči blagdana ispred obiteljskih kuća. Glavno vjersko slavlje održava se na Birnju u crkvi svetoga Ivana Krstitelja. Crkva svetoga Ivana od Birnja smještena je na vrhu brda Kozjaka i ubraja se među starohrvatske crkve. Budući da je na samome vrhu brda, nije bila lišena oluja i gromova. Međutim, duboka vjera Lukšićana ne dopušta propadanje crkvice i neprestano je obnavljaju i proširuju u čast Glavosijeku svetoga Ivana kome je prvotno posvećena.¹⁷⁷ Sveti Ivan od Birnja crkva je koja posjeduje veoma dugu tradiciju. Prema narodnim pričama poznato je još iz ilirskoga doba da je na tome mjestu postojao hram posvećen Suncu i oko njega bi se početkom ljeta palile vatre.¹⁷⁸

Brojni preci u Kaštelima povezivali su najviši sunčev sjaj s vatrom, stoga su palili velike vatre na otvorenome kao odraz Sunca na zemlji. Oko vatre bi se veselilo, igralo kolo, dok bi se oni najhrabriji usudili i preskakati vatru vjerujući da im preko ljeta buhe neće gristi noge. Vatra se palila i preskakala uoči Svetoga Ivana (23. lipnja), a nakon obreda oni koji sutra na blagdan ne rade uputili bi se na Kozjak prema crkvi posvećenoj svetome Ivanu Krstitelju. Nakon dolaska iz Birnja 24. lipnja počelo bi narodno veselje. Zaigralo bi se veliko kolo na Brcu kako bi se prenijelo svečano raspoloženje iz Birnja.¹⁷⁹ Ujutro se i danas održava sveta misa u crkvi svetoga Ivana od Birnja na

¹⁷⁵Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, 3 (3), Odsjek za hrvatski jezik i književnost u Splitu, Zadar, 2007., str. 383.

¹⁷⁶Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 123.

¹⁷⁷Isto, str. 32.

¹⁷⁸Isto, str. 33.

¹⁷⁹Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 123.

vrhu brda, a popodne počinje narodno veselje. Pjevale su se razne prigodne pjesme toga dana posvećene zaštitniku mjesta koje su odisale vjerskim osjećajima i zadovoljstvom čemu svjedoči i sljedeća kitica jedne od pjesama:

*Kruno naša zlatna
Biranj se zvajući
Na tebi prebiva
Svet Ivan mogući.*¹⁸⁰

Pretkršćanski kulturni običaj paljenja i preskakanja krjesova zadržao se do današnjih dana pod nazivom *svitnjak*. Lukšićani i ostali Kaštelani održavaju velike i posebne svetkovine na dan rođenja svetoga Ivana (24. lipnja) i na dan njegove smrti koji se zove Glavosijek svetoga Ivana (29. kolovoza).

Bez obzira na to što je crkvice na Birnju veoma udaljena, na velike blagdane narod bi došao upaliti svijeću, staviti cvijeće i pomoliti se, štoviše želio je „ukratko doživjeti susret“¹⁸¹. Stoga se uoči blagdana Svetoga Ivana Krstitelja, 23. lipnja narod pripremao za odlazak u crkvicu svetoga Ivana koja se nalazila u brdskom području u Kaštel Lukšiću. Mještani bi navečer palili *svitnjake* od suhoga granja i drva oko kojih bi se okupilo staro i mlado. Postojao je i običaj branja trave nakon čega bi mještani odlazili u more i pjevali: „Biži guba, biži smrad, sutra nam je sveti Ivan!“ Majke bi ispekale mesa i pripremile bi kvalitetniju hranu za sutrašnji blagdan. Rano ujutro bi se na konja „uprtile“ tri *kofe*¹⁸² – u prvu košaru stavilo bi se meso, u drugu vino, kruh i gradele, a u treću mala djeca. Ispod crkvice nalazio se teren Dubrava gdje je svaki mještatinin imao svoje mjesto. Zatim bi se slavila sveta misa nakon koje bi uslijedila procesija te zabava uz pjevanje, harmoniku, vino, pečeno meso. Mještani bi nosili svoj pribor za jelo u *tavajolima* (ubrusima). U popodnevnim satima zaigrali bi nogomet, izvodili bi komedije, a dvoje najstarijih mještana bi „kolalo“ – igrali bi kolo i plesali. Kasnije se ustalio običaj „krštenja“ svećenika na blagdan Svetoga Ivana kad bi zaduženi mještatinin polio svećenika vinom. Budući da su se i mještani međusobno polijevali vinom, nosili bi nekoliko majica za presvlačenje. Svi bi za stolom naizmjenično pjevali i pili iz istoga *pota*¹⁸³. Tijekom zabave osjećalo bi se posebno zajedništvo i veselje, stoga nije neobično što se blagdan Svetoga Ivana smatrao najznačajnijim u Kaštel Lukšiću.¹⁸⁴

¹⁸⁰Burić, Ivan, *Povijest i sadašnjost Crkvenog pjevačkog zbora sv. Cecilije Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije – Kaštel Lukšić*. Matica hrvatska – Ogranak Kaštela, Kaštel Lukšić, 2016., str. 92.

¹⁸¹Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 119.

¹⁸²Velike pletene košare.

¹⁸³Metalnoga lončića za vino.

¹⁸⁴Kazivač – Fabjan Šimera (rođ. 1943.)

U Kaštelima je ostalo uvriježeno razmišljanje da pogledati na Biranj znači vidjeti se, javiti se jedno drugome i osjetiti zajedništvo pa je tako iz naroda izrasla pjesma koju Kaštelani pjevaju kada slave svetoga Ivana na Birnju:

*Dubravo, Dubravo, sva se razveseli
Evo ti dolazi naš pastir veseli.
Na brdu Birnju crkva je sagrađena
Ivanu svetome ona je posvećena.
Na dvadesetčetiri miseca šestoga
Lukšićani slave Ivana svetoga.
Lukšićani, braćo, nemojte za Boga
Zaboravit crkve Ivana svetoga.¹⁸⁵*

Stoljetna tradicija hodočašćenja zaštitniku Ivanu Krstitelju na Biranj sačuvana je do današnjega vremena u kojoj mnogi sudjeluju i bosu. U prošlosti su gotovo svi mladići prije odlaska u vojsku hodočastili na Biranj kako bi se pomolili svetome Ivanu da ih blagoslovi i čuva od nevolja i zla. I danas hodočasnici pjevaju pučku pjesmu svetoga Ivana na Birnju nakon vjerskoga slavlja okupljeni oko kamenih stolova podno crkve.

16. Gospa Stomorije

Kaštelansko područje obiluje sakralnim objektima koji su posvećeni Djevici Mariji, a sačuvane priče, vjerovanja i običaji koji se njeguju upućuju na to da ju je narod iznimno štovao i cijenio. Jedna od najduljih tradicija štovanja Gospine slike ona je u Kaštel Novome gdje se nalazi svetište posvećeno Gospi Stomoriji.

U Kaštel Novome štovanje Gospe Stomorije ima dugu tradiciju i običaje koji se vezuju za blagdan Velike Gospe. Crkva Blažene djevice Marije (Stomorije) u Kaštel Novome sagrađena je 1189. godine.¹⁸⁶ U 19. stoljeću Dalmacijom su harale epidemije kolere koje su bile pogubne, a u strahu od te pošasti Novljani mole Gospu Stomoriju da poštedi njihovo mjesto.¹⁸⁷ Mještani bi bježali u polja u nadi da će pronaći zaštitu i sigurnost u potkozjačkome svetištu Gospe Stomorije. To je bilo njihovo utočište pred neprijateljima i lošom sudbinom. Unatoč mnogim ratovima i nedaćama tijekom povijesti, ljubav prema Majci Božjoj te povezanost naroda i potkozjačke crkvice Gospe Stomorije nikada nije prestala.

¹⁸⁵Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 119.

¹⁸⁶Domazet, Mladen; Vuletin, Marin; Bartulović, Tonko, *Odvitnice Gospe Stomorijo*. Difo, Zagreb, 2008., str. 7.

¹⁸⁷Isto, str. 24.

Bratovština Gospe Stomorije osobito se zalagala za očuvanje crkvice, a 1912. godine tiskala je svoja pravila u kojima piše da je cilj Bratovštine „promicati bogoljubstvo i počast prama Bl. Dj. Mariji, uzveličati i slaviti Njezino uznesenje na nebo, te nasljedovati Njezine uzorne krjeposti.“¹⁸⁸ Održavala je vjerski život cijele zajednice i poticala socijalne odnose, stoga je mnogo značila za cijelu župu. Početkom 20. stoljeća svetište Gospe Stomorije okruženo je gustim krošnjama brijestova, srebrnjača, čempresa i jablana te se takvo prirodno bogatstvo nazvalo *zrelim plodom matere zemlje* čemu svjedoče tadašnji zapisi.¹⁸⁹ Osebujujoj prirodi pridonio je bogati izvor vode u crkvenome dvorištu. Narod ga je prozvaio *Gospinom vodom* vjerujući u ljekovitost vode koja pomaže bolesnicima pa se tako u svetištu često služila misa za bolesnike, a vjernici su zazivali Gospinu pomoć za ozdravljenje svojih bližnjih.¹⁹⁰

Stoljetna privrženost naroda prema Djevici Mariji dovela je do nastanka brojnih običaja, stoga se 15. kolovoza odlazi na jednodnevni boravak u svetište Gospe Stomorije koje je okruženo mnoštvom zelenila. Na blagdan Velike Gospe mještani se posebno druže u prirodi pod granama stabala, uz potočiće i na livadama. Uživajući u bogatoj vegetaciji koja okružuje svetište, narod osobito slavi Božju prirodu. Obitelji dolaze na livade sa svim potrepštinama za cijeli dan kako bi se svi mogli pokazati Gospi i zajedno slaviti njezin blagdan. Dolazilo bi se u rano jutro, a odlazilo tek uvečer iako neki nisu odlazili, nego bi prenoćili pod zvjezdanim nebom okruženi predivnom prirodom.

Toga se dana na livadama u blizini crkve peče, kuha i ruča uz obilje hrane i pića. Taj se dan livada pretvori u veliku gostionicu gdje svi međusobno dijele svoju trpezu, a vino se toči na svakome kutu. Pjeva se, luduje i veseli u čast njima najdražoj Gospi Stomoriji. Slavlje započinje ujutro održavanjem svete mise koja se zove Poljska misa, a ona počinje pjesmom o Uznesenju Blažene Djevice Marije na nebo.¹⁹¹ Crkva je previše mala da bi primila silno stanovništvo koje se okupilo, stoga se svi skupe ispred crkve gdje se već godinama postavlja šator kako bi štitio od žege. U svetištu Gospe Stomorije služene su dvije svete mise, jutarnja i popodnevna s tradicionalnom procesijom. U prošlosti je procesija bila nešto bogatija od današnje. Na čelu su bili mužari koji su pucnjevima pridonosili svečanosti, njih su pratili glazbari i djevojčice u bjelini koje su laticama cvijeća posipale put, a nakon njih išle su mjesne bratovštine, Gospina straža sa slikom i župnikom te na kraju ostali pobožni narod.¹⁹²

Nakon crkvenoga obreda nastupalo bi narodno veselje. Zajedno se slavi i uživa u

¹⁸⁸Isto, str. 26.

¹⁸⁹Isto, str. 29.

¹⁹⁰Isto, str. 29, 49.

¹⁹¹Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 137.

¹⁹²Domazet, Mladen; Vuletin, Marin; Bartulović, Tonko, *Odvitnice Gospe Stomorijo*. Difo, Zagreb, 2008., str. 35.

pripremljenome objedu. Svi odlaze na livadu, u hlad maslinika ili u svoje obližnje vrtove. Obilje hrane i pića svugdje se može vidjeti, a kaštelanskih makaruna i rujnog vina ima u izobilju. Domaćice koje imaju malenu djecu te zbog njih nisu mogle prisustvovati cjelodnevnom slavlju ipak dolaze malo kasnije. Donose košare s objedom za ostatak svoje obitelji koji se tu nalazi od ranoga jutra.

Danas se posebno može izdvojiti procesija 14. kolovoza, uoči blagdana Velike Gospe, kada se Gospina slika nosi iz naselja u blizini mora u Njezino svetište u podnožju brda. Procesija kreće iz župne crkve u Kaštel Novome prema potkozjačkome svetištu Gospe Stomoriје, a tijekom hodočašća vjernici na razne načine iskazuju pobožnost i ljubav prema Majci Božjoj. Mnogi su bosonogi sudjelovali u procesiji (među njima su i oni koji na ramenima nose Gospinu sliku), ispovijedali se i pričestivali, molili krunicu te uoči blagdana održavali devetnicu Gospi.¹⁹³ Povezanost sa svetištem Gospe Stomoriје ukorijenjena je još od davnih vremena, prenosi se generacijama i traje sve do danas. Tomu svjedoče razni oblici pobožnosti – zavjeti, sakrament ispovijedi, bdijenja, krunica i hodočašća.

Za vrijeme Velike Gospe (15. kolovoza) u prošlosti bio je običaj da patrona župe postavi *bigunac*¹⁹⁴ vina na Brcu kako bi narod mogao piti *bukarom*¹⁹⁵ koliko je htio i mogao.¹⁹⁶

Prethodni izvori navode kakvo je bilo kaštelansko slavlje za vrijeme različitih blagdana. Mnogo se vremena provodilo u prirodi i razne su se molitve posvećivale dobrom urodu jer su upravo stanovnici Kaštela živjeli od tih polja, prirode i uroda u koji su uložili cijeli svoj godišnji trud. Ono što je posebno u kaštelanskome kraju jest to što mještani često odlaze u polja neovisno o crkvenim blagdanima, a najčešće to radi upravo mladež koja organizira razne izlete i veliku pažnju posvećuje druženju i zabavi.

17. Gospa od Ružarija

Za vrijeme ratovanja između Venecije i Turskoga Carstva, težilo se obnovi kršćanstva i Katoličke crkve. Velika pobjeda nad Turcima kod Lepanta 1571. godine prouzročila je snažnu obnovu religioznoga duha. Posljedično tomu, Venecija održava svečane procesije i obrede slaveći svoju pobjedu. Bitka je dovela do proglašenja crkvenoga blagdana Gospa od Pobjede koji je kasnije

¹⁹³Isto, str. 58.

¹⁹⁴Drvenu posudu koja služi za pretakanje vina.

¹⁹⁵Čašom za vino, drvenom ili keramičkom.

¹⁹⁶Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 123.

nazvan Gospa od Ružarija i naveliko se širio u zemljama koje su bile pod vlašću Venecije među kojima je i Dalmacija.¹⁹⁷ Ovaj blagdan ima veliko značenje za kaštelanski puk, a posebno se slavi u Kaštel Starome, Kaštel Lukšiću i Kaštel Kambelovcu.

Pojam ružarij označava krunicu – marijansku molitvenu formu koja se počela razvijati već u 13. stoljeću. Molitvom Ružarija štovao se kult Bogorodice i Gospin kip često se ukrašava vijencem od ruža što simbolično označava rajski cvijet i tako predstavlja osobu bez grijeha.¹⁹⁸ Pridavanje velike važnosti štovanju kulta Gospe od Ružarija posljedica je navedene pobjede kršćanske vojske nad Turcima 1571. godine. Budući da se bitka odvijala prve nedjelje u listopadu, Gospa od Ružarija i danas se slavi tada diljem svijeta pa tako i u kaštelanskome području.

Župna crkva u Kaštel Starome posvećena je Gospi od Ružarija. Iako Župa Kaštel Stari nosi titular svetoga Ivana Krstitelja, nova župna crkva posvećena je Gospi od Ružarija i u njoj se nalazi Gospin kip koji je prenesen iz stare župne crkve svetoga Ivana Krstitelja.¹⁹⁹ Prve nedjelje u listopadu slavi se blagdan koji mještani nazivaju Ruzarica i tada se održava procesija u kojoj župljani nose Gospin kip oko cijeloga mjesta. Nekoć su mještani pripremali rasvjetu pomoću električnih žarulja oko sela i crkve koja bi svijetlila na blagdan kad nastupi večer te bi se pucao vatromet, a dolazili su mnogi narodi iz Zagore, svih Kaštela, Solina, Trogira, Šolte, Brača i sinjskoga kraja koji su čak dolazili bosu radi zavjeta Gospi.²⁰⁰ Narod je težio posebnome svečanom ozračju u čast Djevice koja mu je bila veliki zavjet. Donosila je sreću i zadovoljstvo pa je bilo mnoštvo vjernika koje je dolazilo u Kaštel Stari jer se zavjetovalo Majci Božjoj. Oltar Gospe od Ružarija južni je oltar crkve svetoga Ivana Krstitelja. Bratovština Gospe od Ružarija osnovana je još 1736. godine jer je štovanje Djevice Marije predstavljalo veliku čast Kaštelanima. Tomu svjedoče rečenice zapisane u knjizi bratovštine još u 19. stoljeću:

*Svi su se seljani zaljubili u sv. Ružarij i sad nema kuće u selu u kojoj se svake večeri ono ne moli i svak se htide slavnoj bratovštini pridružiti.*²⁰¹

Bratovština Gospe od Ružarija svaki je mjesec održavala procesiju oko crkve pjevajući pjesmu posvećenu Djevice Mariji: „Veselmo se radujući svi Blaženoj Divici falec fale dodajući mi nebeskoj Kraljici, Rozarij joj spivajući, Angelskoj Cesarici...“, dok bi se na svetoj misi na sam blagdan pjevali sljedeći stihovi: „Danas se svet blagdan slavi od Ruzarija svetoga, ki mnoge duše

¹⁹⁷ Babin, Ankica, *Štovanje kulta Gospe od Ružarija u Kaštel Starome*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2007.

¹⁹⁸ Isto.

¹⁹⁹ Isto.

²⁰⁰ Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 30.

²⁰¹ Bućan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 118.

izbavi od jezera paklenoga.²⁰² Prema stihovima pjesama uviđa se uloga poticanja zahvalnosti i vjere kaštelanskoga naroda. Dokaz o pobožnosti kaštelanskoga puka prema Majci Božjoj također je običaj da se na blagdan nekada davno pucalo iz *trombona* s brodova za vrijeme procesije.²⁰³ Temeljem relevantne literature i onoga što kazivači na terenu kazuju može se ustvrditi da ipak ima živih članova koji mole „vječni ružarij“²⁰⁴ među starijom populacijom te da se blagdan Gospe od Ružarija svetkuje i danas.

18. Svi sveti i Dušni dan

Katolički narod ima veoma dugu tradiciju štovanja Dušnoga dana i znatno je raširena u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini. Dušni je dan (Spomen svih vjernih mrtvih) spomendan kada se Crkva sjeća svih vjernih mrtvih, a slavi se 2. studenoga, a ako je taj dan nedjelja, slavi se 3. studenoga.²⁰⁵ Na Dušni se dan na groblje nosi cvijeće i pale svijeće, a u novije se vrijeme taj običaj pomaknuo na blagdan Svih svetih koji je neradni dan.²⁰⁶

U kaštelanskome kraju Dušni se dan još snaziva i Mrtvi dan. Toga je dana neizostavan bio posjet pokojnicima na grobljima.

Na blagdan Svih svetih i na Mrtvi dan u Kaštelima običaj je bio da poslije podne djeca pale svijeće u crkvi, a procesija se uputi na groblje svetoga Nikole gdje bi se obavljalo odrješenje za mrtve i održavala sveta misa.²⁰⁷ Također bi se poslije podne odlazilo na groblje svetoga Lazara i molilo za mrtve.²⁰⁸

Nekada davno djeca su imala običaj na blagdan Svih svetih čestitati po kućama pjevajući sljedeću pjesmu: „Ja sam mali rebac (vrabac) doša sam vam krkelezat: kogod smokvu, kogod grozdić, na dobro vam doša prvi Božić.“²⁰⁹ Tijekom vremena običaj se izvodio u manjoj mjeri, a danas se nije očuvao.

Na Mrtvi dan održavale su se tri mise rano ujutro, a prije svega pjevale su se Pohvale i

²⁰²Babin, Ankica, *Štovanje kulta Gospe od Ružarija u Kaštel Starome*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2007., str. 8.

²⁰³Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 88.

²⁰⁴Bučan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983., str. 118.

²⁰⁵Dragić, Marko, *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*. Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 418.

²⁰⁶Isto, str. 418.

²⁰⁷Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 88.

²⁰⁸Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac Kaštel Gomilica*. Bijaći, Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, Split, 1991., str. 266.

²⁰⁹Ivasović, Frane, *Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života*. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991., str. 100.

Služba čitanja. Ono što je bilo osobito taj dan jest mnoštvo svijeća koje su gorjele i davale posebnu svjetlost. Djevojke su u Kaštel Kambelovcu i Kaštel Gomilici nosile u rupcima smotuljke od duge uske voštanice koji su bili isprepleteni i išarani, a pored toga, bilo je i jednostavnijih i manjih za djecu.²¹⁰

Dušni dan obilježen je tišinom i molitvom kako bi se mogla probuditi sjećanja na pokojnike, a karakterizira ga nošenje cvijeća na grobove i paljenje svijeća koje su simbol vječnoga svjetla.

²¹⁰Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac Kaštel Gomilica*. Bijaći, Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, Split, 1991., str. 266-267.

19. Zaključak

Kaštela su malo mjesto koje obiluje velikom poviješću i tradicijom. Mnogi ljudi nisu upoznati s kaštelanskom tradicijom. Raznovrsni običaji i obredi vezani za kaštelansko područje svjedoče o očuvanju tradicije i otvorenosti novim idejama. Opisavši crkveno-pučku baštinu, običaje vezane za različite blagdane, druženja, zabave i povijesne priče mještana, vjerno su se prikazala ondašnja Kaštela. Pri tome se može zaključiti da život ljudi nije bio opterećen velikim ekološkim poteškoćama i problemima urbanizacije koji u današnje vrijeme stvaraju nemir i nezadovoljstvo u svijetu. Nadalje, obuhvaća se misaonost ljudi onoga vremena, njihovo shvaćanje života i njegovih vrednota. Vjera kaštelanskoga naroda u osnovi sadrži uzdanje u Boga, Djevicu Mariju i svetce da će osigurati dobro na ovome svijetu, blagosloviti sve ono čemu se tko nadao – seljacima polja, pastirima stado. Nalazili su zadovoljstvo u malim stvarima što je prouzročilo življenje u zajedništvu i veselju. U skladu s time uviđa se prirodna i povijesna vrijednost grada. Navedene crkve i običaji neizostavni su dio tradicionalnoga bogatstva Kaštela koje je još do današnjega vremena nedovoljno istraženo. Svi izvori navode da imaju mnogo lijepih i posebnih običaja u svako doba godine i za svaku prigodu.

Temeljem prikladne literature i onoga što kazivači na terenu i danas kazuju može se zaključiti da u kaštelanskome području od davnina postoje različiti običaji vezani za crkvu i narod. Mnogi se od njih u narodu pomalo gube, dok ih se većina u crkvi ipak sačuvala.

Tradicijska crkveno-pučka baština blago je koje je tako blisko, ali i tako daleko zbog načina života koji se mnogo promijenio od načina na koji su živjeli pretci. Neki od navedenih običaja sačuvani su u knjigama, ali ih je ipak više sačuvano u sjećanjima starijih mještana. Iako se mnogo običaja u Kaštelima posljednjih godina gasi, tragovi tradicijske kulture uvijek će postojati jer se sjećanja naroda na život i običaje predaka ne mogu u potpunosti izgubiti. Prošlost i životi predaka ključni su u izgradnji kulturnoga i nacionalnoga identiteta sljedećih naraštaja.

Za što bolje i ispravnije usmjeravanje pojedinca i njegova zavičaja prema budućnosti, presudno je kvalitetno uočavanje i poznavanje vlastite prošlosti što se velikim dijelom postiže očuvanjem i prenošenjem tradicijske baštine. Tradicijska crkveno-pučka kultura bogato je svjedočanstvo o kvaliteti života društvene zajednice koja se iz generacije u generaciju bori za svoje bližnje, dom i kraj u kojemu živi u želji da nasljednicima ostavi istinu i kulturna dobra koja će ih voditi. Međutim, mnogi navedeni primjeri u radu ostali su samo u sjećanju starijih osoba. Ta činjenica obvezuje pojedince na snimanje i zapisivanje tradicijske kulture predaka kako bi je ostavili budućim generacijama kao jedan od najvažnijih dijelova identiteta. Da bi se usmena predaja

očuvala za dobrobit budućih generacija, stari i vrijedni običaji nikada se ne bi smjeli zaboraviti u modernome društvu. Neki od tradicionalnih običaja sačuvali su se i do današnjega vremena jer ipak postoje pojedinci koji su ustrajni u oživljavanju i prenošenju tradicijske kulture koju vide ključnom za očuvanje identiteta. Tradicijska kultura putokaz je naše povijesti, izvor je snage u sadašnjosti i pruža oslonac za građenje budućnosti.

Literatura

1. Acalija, Sanja, *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010.
2. Babin, Ankica, *Štovanje kulta Gospe od Ružarija u Kaštel Starome*. Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2007.
3. Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac*. Bijaći, Društvo za očuvanje kulturne baštine, Kaštel Kambelovac, 1991.
4. Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac Kaštel Gomilica*. Bijaći, Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela, Split, 1991.
5. Belaj, Marijana, *Sveci Juraj i Antun Padovanski u životu Krivopučana*. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, 31 (1), Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004., 143-157.
6. Braica, Silvio, Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004., str. 5-26.
7. Braica, Silvio, *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. 2002.
8. Bućan, Neven (ur.), *Pet stoljeća župe*. Župski ured Kaštel Lukšić, Zagreb, 1983.
9. Burić, Ivan, *Povijest i sadašnjost Crkvenog pjevačkog zbora sv. Cecilije Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije – Kaštel Lukšić*. Matica hrvatska – Ogranak Kaštela, Kaštel Lukšić, 2016.
10. Domazet, Mladen; Vuletin, Marin, *Donjokaštelanska svakodnevnica*. Difo, Zagreb, 2002.
11. Domazet, Mladen; Vuletin, Marin; Bartulović, Tonko, *Odvitnice Gospe Stomorijo*. Difo, Zagreb, 2008.
12. Dragić Helena, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*. *Croatica et Slavica Iadertina*, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 2017. str. 235-252.
13. Dragić, Marko; Dragić, Helena. *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*. *Croatica et Slavica Iadertina* 15 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru. 2019. 275.-329.
14. Dragić, Marko, *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*. *Crkva u svijetu* 54 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2019., str. 59-81.
15. Dragić, Marko, *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*, *Ethnologica Dalmatica* 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., str. 37-66.
16. Dragić, Marko, *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do*

- Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 189-230.
17. Dragić, Marko, *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 14 (2), Zagreb, 2016., str. 259.-281.
18. Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015, str. 149-179.
19. Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 303-323.
20. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.
21. Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42.
22. Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 141-163.
23. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
24. Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, 21 (1), Etnografski muzej, Split, 2014., str. 103-123.
25. Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 269-313.
26. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 155-188.
27. Dragić, Marko, *Svi sveti u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Radovi Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost, XIV-XV, Sarajevo, 2012.-2013., sr. 71-80.
28. Dragić, Marko, *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*. Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 417-426.
29. Dragić, Marko, *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 7, Mostar, 2011. str. 260-287.
30. Dragić, Marko, *Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 1, Split, 2008, str. 21-43.

31. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91.
32. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.
33. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
34. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007., str. 96-117.
35. Dragić, Marko, *Apotropijski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. *Croatica et Slavica Iadertina* 3 (3). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 2007. str. 369-390.
36. Kelava, Josipa. Korizmeno-uskrсни običaji u Posušju, *Bosna franciscana*, 50. Franjevačka teologija, Sarajevo, 2019., 263-292.
37. Kelava, Josipa. Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. Zadar, 2018. 157-171.
38. Kelava, Josipa. Badnjica u kulturnoj baštini posušškoga kraja. *Ethnologica Dalmatica*, 24 (1). Etnografski muzej, Split, 2017., 5-21.
39. Kelava, Josipa. Advent u tradicijskoj kulturi posušškoga kraja, *Motrišta*, 92. Matica hrvatska Mostar, Mostar, 2016., 62-72.
40. Hrvatska enciklopedija. <http://enciklopedija.hr> (17. 8. 2018.).
41. Ivasović, Frane, Kaštel Stari – crtice iz njegove povijesti i života. Zavičajni muzej Kaštela, Kaštel Novi, 1991.
42. Muzej grada Kaštela (<http://www.muzej-grada-kastela.hr/priceobicajiadvent.html>)
43. Šarić, Ivan, *Biblija*. Verbum, Zagreb, 2007.
44. Varoščić, Josip, *Svetkovina Duhova*. Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Đakovo, 2019.
45. Žanetić, Katarina; Dragić, Marko, *Sveti Martin u korčulanskoj tradicijskoj kulturi*, *Bosna franciscana* 46, Sarajevo 2017., str. 395-414.
46. Varoščić, Josip, *Svetkovina Duhova*. Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Đakovo, 2019.
47. Žanetić, Katarina; Dragić, Marko, *Sveti Martin u korčulanskoj tradicijskoj kulturi*, *Bosna franciscana* 46, Sarajevo 2017., str. 395-414.

Sažetak

U radu se navode običaji kaštelanskoga naroda koji je štovao katoličke blagdane. Od davnih vremena kaštelanski je puk svoju tradiciju vezanu za crkvene običaje i vjerovanja temeljio na kršćanskoj vjeri. Tako se tijekom godine slave katolički blagdani i svetkuje spomen na različite svetce koji su imali važnu ulogu u njihovim životima. Najviše se običaja sačuvalo iz božićnoga i uskrsnoga vremena kao i običaja koji se vezuju za sljedeće svetce: sv. Jurja, sv. Marka, sv. Antuna i sv. Ivana Krstitelja. U njima je narod tražio utjehu i molio za bolji život bez nedaća. Dokaz o utemeljenosti kaštelanskoga puka u vjeri jest i brojnost sakralnih objekata i obreda posvećenih Majci Božjoj. Rad se usmjerava na područje Kaštela koje obiluje svetištima i mjesnim zaštitnicima te na običaje koji se posebno održavaju za vrijeme katoličkih blagdana. Zbog nedostatne znanstvene literature koja se vezuje za kaštelanske crkveno-pučke običaje, u radu se navode i interpretiraju suvremeni izvorni terenski zapisi na području Kaštela. Pričanja o društvenoj zbilji i običajima predaka te povijesne predaje govorili su kazivači različitih godišta čije su izjave uspoređene s navedenom literaturom što upućuje na to da su izjave potkrepljive i istinite. U Kaštelima su se u prošlosti održavali mnogi tradicionalni običaji. Neki su od njih do danas potpuno nestali ili su se promijenili i poprimili suvremenija obilježja, a mnogo se toga nažalost zaboravilo. Veliki dio tradicionalnih običaja bio je usko vezan za vjerski život i ta povezanost davala im je poseban ugođaj.

Ključne riječi: blagdani, crkveni običaji, Kaštela, pobožnosti, pučka tradicija

Traditional Ecclesiastical and Folk Culture of Kaštela

Abstract

The paper lists the customs of the people of Kaštela who celebrated Catholic holidays. Since ancient times, the people of Kaštela based their traditions related to church customs and beliefs on their Christian faith. Thus, over the course of the year, Catholic holidays and the memories of various important saints are celebrated. The majority of surviving traditions are Christmas and Easter customs related to the following saints: St. George, St. Mark, St. Anthony and St. John the Baptist. In these saints the folk sought consolation and a better life, devoid of adversity. Further proof of the religiosity of the people of Kaštela can be seen in the multitude of sacral buildings and rituals devoted to the Virgin Mary. The paper focuses on the area of Kaštela, abounding in shrines and local patrons. It also focuses on the customs performed specifically during Catholic holidays. Given the insufficiency of the scientific bibliography on the religious folk customs of Kaštela, the paper also provides and interprets authentic voice recordings which have been collected in the field in the area of Kaštela. Interviewees of various ages have given accounts of the social reality, ancestral customs and the historical traditions. These accounts have been compared with the referenced sources, which confirm that they are indeed documentable and factual. A multitude of old customs were maintained in Kaštela in the past. Some of them have either disappeared completely or changed by assimilating modern characteristics. Also, a large part has sadly been lost to history. A high extent of the traditional customs was closely related to religious life and this connection provided them with a special spirit.

Key words: holidays, church traditions, Kaštela, piety, folklore

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOGA/DIPLOMSKOGA RADA (PODCRTAJTE ODGOVARAJUĆE) U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOGA FAKULTETA U SPLITU

Student/Studentica: Antea Kasalo

Naslov rada: Tradicijska crkveno-pučka kultura u Kaštelima

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Etnologija i antropologija

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor/Mentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): dr. sc. Marko Dragić, prof.

Sumentor/Sumentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): /

Članovi Povjerenstva (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): dr. sc. Boris Škvorec, prof.; dr. sc. Nikola Sunara

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanoga završnoga/diplomskoga rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) u otvorenom pristupu
- b) dostupan studentima i djelatnicima FFST-a
- c) dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6mjeseci / 12mjeseci / 24 mjeseca (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnoga) ograničavanja pristupa Vašemu ocjenskomu radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnomu tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 25. rujna 2020.

Potpis studenta/studentice: *Kasalo Antea*

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Antea Kasalo, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistrice hrvatskoga jezika i književnosti, izjavljujem da je ovaj završni/diplomski rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i literatura. Izjavljujem da ni jedan dio završnoga/diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga/diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 25. rujna 2020.

Potpis

Kasalo Antea